

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Pohřbívání žehem v době bronzové

Nikola Krausová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Bakalářská práce

Pohřbívání žehem v době bronzové

Nikola Krausová

Vedoucí práce

PhDr. Ladislav Šmejda, Ph.D.

Katedra archeologie

Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

V Plzni 3. 4. 2015

.....
Nikola Krausová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce PhDr. Ladislavu Šmejdovi Ph.D, za jeho trpělivost, podněty, poskytnutou literaturu a rady ohledně dané tematiky. Dále chci poděkovat všem, kteří mě během studia podporovali, především mé rodině.

Obsah

1. Úvod a cíl práce	1
2. Kremace	2
2. 1. Pohřby žehem	2
2. 2. Víra a rituály s ní spojené.....	4
3. Technologie spalování	6
3. 1. Výběr materiálu pro hranici	7
3. 2. Průběh kremace	7
3. 3. Váha a velikost ostatků	9
3. 4. Stupeň spálení, zbarvení kostí	100
4. Pohřbívání v době bronzové	12
4. 1. Starší doba bronzová	122
4. 1. 1. Historie bádání	13
4. 1. 2. Pohřebiště.....	133
4. 1. 3. Pohřební rituály.....	125
4. 2. Střední doba bronzová.....	16
4. 2. 1. Historie bádání	17
4. 2. 2. Pohřebiště.....	18
4. 2. 3. Pohřební rituály.....	19
4. 3. Mladší a pozdní doba bronzová	21
4. 3. 1. Historie bádání	21
4. 3. 2. Pohřebiště.....	23
4. 1. 3. Pohřební rituály.....	24
5. Diskuze a závěr	27
6. Soupis studovaných lokalit	30
6. 1. Starší doba bronzová	30
6. 1. 1. Střední Čechy	30
6. 1. 2. Jižní Čechy.....	30
6. 1. 3. Severní a severozápadní Čechy	30
6. 2. Střední doba bronzová	30

6. 2. 1. Západní Čechy	30
6. 2. 2. Jižní Čechy.....	30
6. 2. 3. Střední Čechy	30
6. 3. Mladší doba bronzová.....	30
6. 3. 1. Západní Čechy.....	30
6. 3. 2. Severní a severozápadní Čechy.....	30
6. 3. 3. Východní Čechy	30
6. 3. 4. Střední Čechy	40
6. 3. 5. Jižní Čechy.....	41
7. Seznam použité literatury	42
8. Resumé	51
9. Přílohy.....	52

Úvod a cíl práce

Právě posmrtné rituály a vůbec uvědomování si vlastní smrtelnosti je důležitý aspekt oddělující člověka od zvířat. Již od nejstarších dob jsme si začali utvářet rituály a prostředky, jak se se smrtí vyrovnat. Jedním z hlavních pohřebních tradic známých od pravěku je kremace. V podstatě velmi záhy (u nás ve střední Evropě od doby prvních zemědělců, nositelů kultury s lineární keramikou), začali lidé používat techniku spalování na mrtvá těla jako doplněk ke stále převažující inhumaci. Proč? Jaké příčiny mělo toto specifické zacházení s mrtvými? Konání pravěkých lidí je mimo jiné i odrazem jejich tehdejšího náboženství a myšlení. Duchovní svět dávné minulosti nemůže archeologie spolehlivě rekonstruovat do všech detailů, má však prostředky k tomu, aby ho byla schopna částečně přiblížit na základě toho, jak formoval některé archeologické prameny.

Cílem této práce je shromáždit informace o tomto pozoruhodném pohřebním rituálu a přiblížit jeho postupy, průběh či vývoj spojený s jeho počátkem v době kamenné až k jednomu z vrcholů žárového ritu v lidských dějinách v době bronzové. Tento rituál byl praktikován zejména v závěru doby bronzové, kdy byl tento způsob pohřbívání hojně rozšířen a doveden do svébytné formy. Práce je dělena na dvě hlavní části. První z nich se zabývá žárovým pohřbíváním od jeho počátku a diskutuje důležitý faktor víru a náboženství, které jsou jeho neodmyslitelnou součástí, až po technologii spalování mrtvých a částečnou rekonstrukci, jak tento rituál mohl, podle našich znalostí, vypadat. Druhá část je zaměřena na jedno konkrétní období pravěku, pro které je tento jev velmi charakteristický a to dobu bronzovou. V jejím průběhu můžeme sledovat zajímavý vývoj od čistě kostrového ritu, po téměř čistý žárový ritus. Na tomto období lze proto sledovat změnu náboženského smýšlení dotýkajícího se eschatologické tematiky a jedním z nástrojů pro tento úkol bude přibližné porovnání poměru žárového ritu ke kostrovému v hlavních vývojových etapách doby bronzové. Práce je založena na podkladech odborné archeologické i antropologické literatury české i zahraniční provenience. Práce je zakončena anotovaným soupisem pohřebišť doby bronzové.

Pohřeb ohněm v evropských dějinách přetrvává až do příchodu křesťanství, které povoluje pouze inhumaci, jelikož kremace popírá původní víru v nutnost

zachování fyzických ostatků člověka pro zmrtvýchvstání před posledním soudem. Další výrazný vzestup pohřbívání žehem nastává až v době nedávné. Dnes vlastně pohřbíváme opět birituálně, přebíráme tedy tento tisíce let starý způsob pohřbívání. Naše společnost je samozřejmě zcela odlišná od té pravěké, takže spalujeme zemřelé ze zcela racionálních nikoli náboženských důvodů (př. hygiena, šetření místem, zamezení zneuctění ostatků). Nicméně tento způsob pohřbívání, obzvláště v České republice, zcela převažuje. Slouží k němu moderní krematoria, kde proces spalování těla probíhá za teploty až 1200 °C, což umožní na rozdíl od pravěku dokonalou a rovnoměrnou kremaci a tělo je spáleno během přibližně 70 minut. Kremace představuje celosvětově jednu z hlavních pohřebních praktik.

2. Kremace

V pravěku byl oheň neustále v centru pozornosti. Byl hlavním dárce tepla i světla. Mimo to lidi magicky přitahoval, byl dobrým sluhou, ale na druhou stranu velmi nebezpečným živlem, z něhož měli respekt. Nepochybně byl spojován s nadpřirozeným světem s bohy. Vzhledem k jeho ničivým, ale zároveň očistným, schopnostem začal být využíván i v pohřebních rituálech. Slunce bylo jedno z hlavních symbolů náboženských představ a oheň s ním byl často spojován. Kremace patří mezi nejrazantnější zásahy do podstaty lidského těla, působí na něj totiž zcela destruktivně. Je proto jasné, prostřednictvím střídání inhumace a kremace v pravěku můžeme sledovat zásadní proměny smýšlení o posmrtném životě. V následujících kapitolách si představíme teorie a fakta spojená s tímto obřadem a pokusíme se nahlédnout do pravěkých rituálů našich předků.

2. 1. Pohřby žehem

Archeologické výzkumy ukazují zcela jednoznačně, že pohřbívání žehem bylo hojně rozšířeno v pravěku a raném středověku v mnoha zemích Evropy. Z celosvětového hlediska pocházejí nejstarší žárové pohřby pravděpodobně již z pleistocénu (Dokládál 1999, 12-13). Doloženým žárovým pohřbem z té doby je lokalita Mungo v Novém Jižním Walesu (Austrálie), kde byl nalezen pohřeb muže a ženy, která byla spálena, a její ostatky byly uloženy v malé jamce. Stáří se datuje ve straších publikacích na 30 000 let, ale před nedávnem bylo zvýšeno dokonce až na

dvojnásobek, tj. 60 000 let (Svoboda 2003, 42; Pettitt 2011, 75). Hroby z tohoto období, natož jejich méně nápadné formy, jako jsou právě kremace, jsou nesmírně vzácnými nálezy.

V mladší době kamenné se objevuje výrazný nárůst pohřbů, který přichází s vývojem člověka a s rozvinutím jeho myšlení a víry v posmrtný život, čehož jsou pohřby evidentním důkazem (Neustupný 1941, 5). Na našem území jsou nejstarší prokazatelné kostrové pohřby z období moravského pavlovienu. Ovšem nálezy lidských kostí jsou známy i v aurignacienu (Mladečské jeskyně, Olomoucko), záměrné pohřbívání zde ovšem není jednoznačně prokázáno (Vencl 2007, 70). V pavlovienu se našly pozůstatky desítek osob, které jsou uloženy rituálně na zádech, ve skrčené poloze a dokonce se vyskytují i stopy žárového pohřbu (Vencl 2007, 85). Nejstarší nepochybné (birituální) pohřebiště, kde bylo prokázáno žárové pohřbívání na našem území, patří kultuře s vypíchanou keramikou a bylo nedávno prozkoumáno v Kralicích na Hané (Šmíd 2012). Již delší dobu jsou známa žárová pohřebiště kultury s vypíchanou keramikou, která pohřbívá birituálně. Konkrétně je třeba uvést lokalitu Praha-Bubeneč ze staršího stupně kultury s vypíchanou keramikou. Na rozloze 400 m² se našlo 17 žárových hrobů s jen částečně spálenými ostatky (Pavlů - Zápotocká 2007, 88). Dalším pohřebištěm s velkým počtem hrobů, tentokrát birituálních, jsou Miskovice u Kutné Hory (Zápotocká 1998, 44).

Není jisté, zda mohou být počátky žárového pohřbívání spojovány s účelným záměrem. V nejstarších dobách se mohlo jednat o pouhou náhodu, například při zapalování ohňů v hrobech mrtvých. Záměrné spálení člověka se všemi náležitostmi totiž jasně ukazuje na změnu smýšlení o posmrtném životě a náboženství. Pokud si pravěcí lidé představovali posmrtný život jako navázání na život pozemský, v materiálním smyslu, měli by se tedy snažit tělo zachovat, což se principiálně vylučuje s žárovým rituálem. Žárový ritus mohl být rituálem očisty pozemské duše od těla a přechod do záhrobí. Nebo se jednoduše mrtvých natolik báli, že raději spálili jejich těla, aby se nemohli vrátit (Neustupný 1941, 8).

Existuje řada názorů na počátky a důvody spalování mrtvých. Podle některých autorů mohl první rituál žárového pohřbu vypadat tak, že se pozůstalí shromáždili okolo ohně, na místě, které bylo všem blízké až posvátné. Položili studené tělo

nebožtíka k ohni či do ohně, aby se znovu ohřálo a nabralo životní sílu. T. Oestigaard dokonce konceptuálně propojil kremaci s mumifikací. Myšlenku podkládal tím, že mumifikací můžeme tělo zachovat, ale nelze ho přivést zpět k životu. V jistém smyslu to umožnila kremace, která tělo očistila, a to pak přijalo plnou sílu života a bylo opět oživeno v záhrobí (Oestigaard 2004, 27). Tímto Oestigaard propojuje myšlenku o zachování těla, ale i jeho spálení.

2. 2. Víra a rituály s ní spojené

S pohřebními rituály úzce souvisí víra či náboženství. Náboženství doby bronzové považujeme za čistě polyteistické, lidé věřili v duchy a božstva, o kterých se dozvídáme především z mýtů a bájí antického světa (Podborský 2006, 87). Z antického Středomoří známe také nejrůznější legendární historicky spojené se spalováním mrtvých. Například zpráva z pera římského soudce a spisovatele Aulus Gellia (2. stol. po Kr.) pojednává o Mausolovi, který byl údajně králem Kárie (dnešní Turecko) a jeho ženě Artemísie. Ta jej prý milovala natolik, že po jeho skonu a velkolepých tryznách, ze stesku po manželovi smísila jeho popel a kosti s voňavkami a rozdrtila tuto směs na prach. Ten pak smísila s vodou a vypila tento nápoj na důkaz své lásky a oddanosti (Eco 2013, 84-85).

Ne všechny rituály spojené se smrtí jsou tak afektované, nicméně smrt je klíčový moment snad ve všech náboženstvích a často byla spojována s očistou duše. Jistým ulehčením pro pozůstalé, mohla být představa, že jejich blízký je stále mezi živými, jen v jiné formě (Marin-Arrese 1996). Jako metafory spojené s cestou na onen svět jsou patrně myšleny i rakve ve tvaru lodí, které značí cestu do záhrobí či vkládání zemřelého do země, jako symbol cyklu, kdy se seje a klíčí obilí (Tarlow 2013, 620). Takový smysl mohl mít i žárový pohřeb, který snad měl očistit tělo i duši.

Dobрым příkladem takové spojitosti by mohly být tzv. dušníky. Byly to úmyslné otvory na dnech nádob sloužící k uložení spálených kostí zemřelého, které teoreticky mohly sloužit jako místo odchodu pro duši ze spáleného těla (Hrala 2000, 94-95). Dušníky jsou spojeny s animismem, což je víra v existenci nehmotné duše (Podborský 1988, 71). Nejstarší nálezy pocházejí z Mušova (Stuchlík 1987). Čtyři exempláře nádob s proraženým dnem byly také nalezeny ve Slatinkách a jsou datovány do

mladounětické kultury (Stuchlíková-Šmíd 1990, 19). Tyto dušníky jsou ovšem záležitostí i nádob u kostrových hrobů a není to ani zdaleka masová záležitost. Nádoby mohly mít kuchyňskou funkci nebo se jednalo o otvor pro odvodnění těchto uren (Podborský 2006, 287).

Centrální součástí náboženství doby bronzové se zdá být je sluneční kult, který je bohatě doložen artefakty s jeho vyobrazením (nejslavnější je patrně disk z Nebry). Slunce mělo zvláštní význam jako dárce tepla a života, bylo oslnivé i spalující. Podobnou funkci zastával oheň, připodobňující Slunce na zemi. I jeho žár a oslnivost mohla souviset se Slunečním kultem a není patrně náhoda, že právě v době bronzové se tolik rozmohlo žárové pohřbívání. Oheň byl ničující živel, který symbolizoval násilí, očistu smrti i život. Kouř, který stoupal z hořící, hranice byl symbolizujícím přenesením duše mrtvého bohům.

Ne každý měl nutně na tento obřad nárok. Zajímavý úkaz byl nalezen na lokalitě Folly Lane, v Británii. Šlo o žárový pohřeb z let 55 po Kr. (tedy až doba římská), šlechtice z kmene Catevellaunai, s kterým byly zpopelněny i tři ženy jako oběti za mrtvého. Ostatní hroby na pohřebišti byly kostrové, bez výbavy. Tento nález mohl vyjadřovat víru v to, že pouze bohatí a vznešení měli právo se dostat po smrti přímo k bohům (Niblett 1999, 17-21). Toto tvrzení známe i od samotných Římanů, tedy že spálení těla bylo výsadou majetnějších vrstev. Když Říman zemřel, byl předán pollinctorovi (muž, který umýval mrtvé). Pak se tělo uložilo do rakve a bylo vystaveno přede dveřmi svého domu, aby se s ním jeho rodina, známí či poddaní mohli rozloučit. Nebožtíkovi se do úst vložila mince, pro převozníka Chárona, který jej převezde přes řeku Styx do podsvětí. Po několika dnech bylo tělo slavnostně spáleno (Dokládal 1999, 12).

Nebožtík mohl být také v určitých kulturních kontextech připodobněn k jídlu, které si lidé opékali nad ohněm a i on se stal ve své podstatě pokrmem pro bohy. Oheň byl vlastně prostředníkem mezi nebem a zemí (Oestigaard 2004, 29). S jistými rituály mohla souviset i antropofagie, její prokázání je ovšem archeologickými metodami složité. Jedním z nejznámějších nalezišť z doby bronzové na našem území s interpretací kanibalistického chování jsou Cézavy u Blučiny, kde se našly pozůstatky lidských a zvířecích kostí se zářezy. Bylo zde zjištěno, že zářezy byly udělány do čerstvé kosti, ale

ani zde není interpretace ve smyslu kanibalismu jednoznačná, nabízí se i hypotéza, že šlo o válečný konflikt a vesnice byla vyvražděna (Jelínek 1988, 1-2). Kanibalismus není v pravěku zcela doložený, ale existují nálezy, které opravdu nasvědčují jeho praktikování. Není podmínkou, že tak lidé činili násilně, mohlo se jednat o tzv. endokanibalismus, který byl etnograficky popsán v některých recentních kulturách (Cocomas, jižní Amerika), kdy se pojídají mrtví (většinou jako rozemletý popel nebo rozdrčené kosti, Cocomasové jej míchali s pivem) jako výraz úcty (Diehl-Donnelly 2007, 26, 32).

Dalším pro naše geografické prostředí minimálně neobvyklým dokladem rituálů je nález z rakouského městečka Leondingu. Roku 1997 zde archeologové našli hlubokou jámu, která pocházela z období kolem roku 200 př. n. l., která obsahovala pozůstatky zvířat a dvanácti lidí, jejichž kosti nesly známky ohoření. Kosterní analýza ukázala, že všech dvanáct jedinců trpěli deformovanou čelistí, která způsobovala vadu řeči. Lokalita byla interpretována jako místo bizarního obětního rituálu, který se opakoval třikrát každé dva nebo tři roky. Jedinci i se zvířaty byli pravděpodobně uvázáni k dřevěné konstrukci vystavěnou okolo jámy, která se poté zapálila, celé zařízení nakonec shořelo a i s oběťmi se zřítilo do propasti (Aldhouse-Green 2001, 70).

3. Technologie spalování

Přímá svědectví, jak kremace v době bronzové vypadala, jsou pochopitelně nedostupná. Podle řady nepřímých analogií však můžeme její technologii přibližně rekonstruovat. Jak zachovalé osteologické pozůstatky z žárových hrobů, tak studie moderních a experimentálních kremací, mohou přispět k této rekonstrukci a poskytnout nám informace o kostech ve vztahu k teplotě, hmotnosti, množství kostí od jednoho jedince či fragmentizaci kostí. Samozřejmě moderní kremace nikdy nemohou zcela napodobit ty z pravěku, a proto to vyvolává tolik otázek z hlediska úplnosti (Rebay- Salisbury 2010, 64-65). H. Williams (2004) teoreticky popisuje proces kremace podle zdokumentovaných pohřbů z anglo-saského období ze Spong Hillu v Anglii, jsou doplněny o antropologické poznatky, které jsou čerpány z moderních krematorií. Podobně je snad lze do určité míry zasadit i do kontextu pravěkých kremací.

3. 1. Výběr materiálu pro hranici

Na lokalitách milavečské kultury Nová Obora I a II, bylo zjištěno, že výběr dřevin pro pohřební hranici nebyl náhodný. Díky použití dubového dřeva, dosahoval oheň vysoké teploty a spálení bylo téměř dokonalé. Dále se přidávalo dřevo jehličnanů a keřů, nabízí se otázka, zda tím nechtěli mimo jiné dosáhnout lepší vůně, díky hořící pryskyřici. Listnaté větve se vkládaly doprostřed hranice, kde utvářely popelavou vrstvu a zvýšily tím teplotu celého procesu (Čujanová-Jílková-Chochol 1982,307). Množství dřeva na hranici bylo nejspíše variabilní a záleželo na mnoha faktorech, například podle stavby těla nebožtíka nebo věku. Pravděpodobně se množství spotřebovaného dřeva pohybovalo okolo 300-500 kg (McKinley 1994, 80).

J. Hardig a F. Healy zkoumali lokalitu Barrow Hill, kde zjistili, že v hrobech se zřejmě mísil popel z více hranic. Hranice se stavěla buď na rovném povrchu, nebo nad jámou, kde bylo záměrem, aby se hranice po shoření rovnou zřítla do jámy. I zde bylo v převaze dubové dřevo. Bylo vhodné, jelikož takový oheň dosahoval vysokých teplot. Pro zapálení hranice se použilo hlíz a suchých trav. Autoři zkoumali, zda byl výběr dřevin pro určité pohlaví záměrný a jejich výsledky uvádí, že u dospělých se v drtivé většině používal dub, u dětí 2-6 let to byl jasan, doplňkové palivo byly hlízy a malé luštěniny (Harding-Healy 2007, 30-33). Výběr dřevin samozřejmě záleží na dostupnosti lesních porostů a tak musíme počítat s tím, že použití těchto dřevin nebylo typické pro každý region.

3. 2. Průběh kremace

Okolo nebožtíků se většinou na místě spalování nacházely milodary, což potvrzují roztavené fragmenty artefaktů na spálených kostech, jako spony a další ozdoby ze slitin mědi. Hranice byla zřejmě obdélníkového půdorysu a tělo na ní bylo umístěno v horní části v poloze na zádech (Williams 2004, 269). Zjistit polohu zemřelých lze podle rozdílů v různých částech přepáleného těla to především na týlní kosti, obratlích a lopatkách. Nedostatečné spálení je způsobeno omezeným přístupem kyslíku ke kostem (Prokeš 2007, 36). Někdy bylo spáleno více než jedno tělo a na hranici byla přidána i zvířata jako koně, ovce, kozy, skot, prasata či psi a to buď celá,

nebo jen kusy masa. Ukládání těchto kostí mohlo mít více významů a to buď jako milodar, jídlo pro zemřelého či mělo nějaký jiný symbolický nebo náboženský význam (Williams 2004, 269-270). Pes měl stejně jako dnes, významné postavení nejen jako domácí zvíře, ale také jako společník a strážce a proto byl zřejmě považován za něco mezi zvířetem a člověkem, což je doloženo již od mezolitu (Svoboda 2003, 60) nálezy hrobů se psy, či hrob psa i se štěňaty (Dobšice, okr. Znojmo, Čížmár 2006, 163). Tento fakt ovšem nebránil lidem, aby se jejich společník stal případně i jejich potravou. V Severní Americe v Humonu bylo zvykem, že při posmrtných rituálech byl pes zabit, aby sloužil jako průvodce do posmrtného života (Trigger & Sturtevant 1978).

Mrtví byli obvykle na hranici uloženi oblečení nebo také v rakvi, zabaleni do textilie nebo překryti klestím. Oděv, společně s podkožním tukem přitom podporovaly hoření. Zkapalněný podkožní tuk se vsákl do látky a fungoval jako knot, kterým se udržuje hořivost svíčky, proto se tomuto jevu říká knotový efekt. Na vodu v těle se zase váže gradient teploty, to znamená, že i když na tělo působí oheň, nespálí určité orgány, které obsahují vodu, v důsledku vzniku teplotního gradientu. Uplatňuje se hlavně při krátkodobém spalování vysokou teplotou. A pak je možné i u silně ohořelých nebožtíků najít vcelku zachovalé orgány jako žaludek, játra či močový měchýř. (Prokeš 2007, 31-32). Ovšem jsou doloženy i případy, kdy byly ostatky zemřelého zabaleny do látky i po spálení. Tak tomu bylo například na lokalitě Hvidegård, kde byli nalezeny spálené ostatky zabalené v textilu i se zbraněmi a nástroji. Na další lokalitě Pitten v Rakousku se našla pohřební výbava, stejná jako u kostrových pohřbů a dokonce stejně rozmístěná, jakoby tělo nebylo spálené (Sorensen- Rebay 2008). Je tedy možné, že se k spálenému tělu pozůstalí chovali stejně jako k nespálenému a nebrali při uložení pohřbu ohled na radikální transformaci těla? (Rebay-Salisbury 2010, 66). Schéma hořící hranice je znázorněno na obr. 1.

Další otázkou je, zda se mrtví spalovali rychle po úmrtí nebo, s ohledem na klimatické a jiné podmínky, až po částečném vyschnutí tělesných tekutin. Takové pozůstatky můžeme nalézt ve skandinávské kultuře „s důlkovou keramikou“ (Pitted Ware culture). Na lokalitě Bollbacken v Västmanland se našel dokonce dům, interpretovaný jako úložiště mrtvých právě pro účely vyschnutí těla (Larson 2009, 120-122). U čerstvě spálených kostí nalezneme štěpení, jelikož povrch kosti je bohatý na

vlhkost, stejně tak jako tuk uvnitř kostí. Toto štěpení ovšem nezpůsobujeme u vysušených kostí. Suché kosti vykazují praskliny na povrchu a štěpení podélně, zatímco u čerstvé je štěpení příčné. Kostí zřejmě nikdy zcela nevyschly, jelikož na nich stále spočívala alespoň minimální vrstva masa a kůže, ale mohly alespoň částečně vyschnout (Prokeš 2007, 34).

3. 3. Váha a velikost ostatků

V průměru je váha běžně dokumentovaných pravěkých žárových pohřbů o mnoho nižší, než je tomu v dnešních krematoriích. Tam zbytkový popel váží kolem 970-3200g, podle váhy jedince, v pravěku je to od 200 do 1450g. Kostra dospělého člověka v průměru váží u ženy 9-11 kg a u muže 12-14 kg (Völker, Hora 1939). Když se u pravěkého hrobu vyskytne hodnota popela nad 2000g, je možné uvažovat o dvojitým pohřbu (Dokládál 1999, 43). Nízká váha je dána faktem, že v pravěku se ve většině případů nedochováají všechny spálené ostatky. Je několik možností, jak tuto skutečnost vysvětlit. Buď nemuselo být spáleno celé tělo jedince, dále, že do popelnice nebo hrobu nebyly dány všechny spálené či nespálené ostatky, nebo jde o důsledek drcení spálených kostí, kdy fragmenty kostí odlétaly do okolí nebo se jednoduše rozpadly, což v důsledku redukovalo výslednou hmotnost. Velmi pravděpodobné je, že ve skutečnosti docházelo k celé řadě depozičních a tafonomických procesů, které měly vliv na množství dochovaných ostatků. Jde hlavně o žárové pohřby tzv. jamkové či volně uložené v zemi, pohřby v urnách mají přeci jen větší odolnost vůči vnějším vlivům (Jarošová – Zachar- Trgina 2012, 49). Horká hranice se také někdy polévala vodou či vínem, což mohlo zapříčinit další poškození či rozpad kostí (McKinley 1989). Byla publikována teorie, že to mohl být úmysl, aby se velikost zbylých kostí zmenšila a ty se pak lépe vešly do urny, špatně spálená těla jsou totiž stále nadměrně objemná, pro toto tvrzení ovšem chybí jednoznačné důkazy (Rebay-Salisbury 2010, 65).

Zda se mění velikost kostí po spálení, zůstávalo delší dobu nezodpovězeno otázkou, někteří vědci tvrdili, že kost zůstává stejná, někteří, že se zmenšuje nebo dokonce zvětšuje. Tento spor ukončil v roce 1967 M. Dokládál, když porovnal spálené a nespálené kosti, ze stejného jedince. Jeho výsledky jasně ukazovaly, že spálené kosti se

objemově smršťují, jsou tedy menší, než nespálené. Tento pokus byl posléze ověřen dalšími zahraničními vědci (Dokládál 1999, 83-94).

3. 4. Stupeň spálení, zbarvení kostí

Odhaduje se, že samotná kremace byla v pravěku přibližně deseti- hodinovým procesem a teplota mohla dosáhnout až 1200 °C, což se nestávalo často, přičemž počáteční vzplanutí bylo díky výše zmíněnému kleslí velmi rychlé (Williams 2004, 271; obr. 2). Experimentálně teplotu žáru a průběh změny kostí popsal M. Dokládál. Mezi 150-300 °C dochází k nepatrným změnám a ještě malým ztrátám v objemu kostí. Objevuje se zkracování fibril a výstup krystalické vody, která se váže na minerální složku kostí. Nad 300 °C se protahuje pevná substance kosti a ty se dále nezkracují, naopak, opět se vrátí do původního tvaru. Při teplotě nad 600 °C začne už kost měnit svou barvu od nažloutlé přes hnědou, černou až po šedou a šedomodrou, což je dáno vlivem oxidace. U prehistorických pohřbů není možné jasně určit závislost mezi oxidačním spálením a zbarvení kostí, jelikož intenzita přívodu kyslíku není známa. Nad 600 °C kost stále oxiduje, tento proces se zastaví až kolem 800 °C. Při ještě vyšších teplotách vznikají difostáty a voda z kosti se zcela odpařuje. Kost se smršťuje, ale narůstá její pevnost. Dochází k dokonalé kremaci a fragmenty kostí mají světlé a jasné zbarvení, tedy téměř bílé. U pravěkých kremací je dosahovaná teplota odhadována na 900 – 1000 °C anebo méně. Tabulku pro stupně spálení navrhl Chochol (1961), později byla upřesněna Malinowskim a Porawskim (1969), dále Herrmannem (1977) a Wahlem (1981, 982), Obr. 2. (Dokládál 1999, 34-38).

Na rozdíl od moderního spalování mrtvých, byla pravěká kremace nejspíš veřejnou záležitostí a pro pozůstalé to musel být velmi intenzivní zážitek (rekonstrukce obr. 4). Tělo se tímto procesem obvykle stává zcela odhalené a zároveň postupně fragmentarizované. Dostává mnoho fyzických i smyslových podob od spálené kůže, zuhelnatělých svalů až po deformované kosti. Rychle se odpařují tělesné tekutiny, což může vést až k jejich vystříknutí z těla. (Williams 2004, 269-281). Obzvláště se to dělo u lebky, která snese teplotu asi 400-500 °C a poté praská vlivem CO₂ a vodních pár, v extrémních případech exploduje. V některých oblastech Indie, kde kremace na hranici stále přetrvává, se lebka před kremací preventivně rozbije dřevěným polenem.

Ovšem v pravěku nemusí být přívod tepla stálý a rovnoměrný, takže je možné, že lebka zůstala v mnoho případech vcelku. Každá kremace byla v podstatě nepředvídatelná, vzhledem k variabilitě každého člověka a různorodosti dalších okolností, takže kremace musela být skutečně útokem na smysly lidí. Z antropologického hlediska se používá schéma čtyř hlavních faktorů, kterými jsou: hmotnost těla, hmotnost vody, hmotnost tuku a hmotnost minerální složky. Právě tyto složky a jejich poměry v těle hrají nejvýznamnější roli při spalování. (Prokeš 2007, 30).

Dnes se, jak bylo zmíněno, mrtví spalují mimo moderní krematoria hlavně v Indii, Nepálu či Indonésii, kde přetrvávají silné náboženské tradice, spojené s tímto obřadem (Obr. 3). V hindské filozofii hrají důležitou roli prvky jako nebe, vzduch, světlo, voda a země. Každý tento prvek je zastoupen jedním bohem a věří, že všechny jsou zastoupeny v těle. Těchto pět prvků tvoří tělo i vesmír. Když člověk zemře, všechny tyto prvky odejdou zpět, voda do řeky, země do půdy atd. Mrtvý se tedy stává potravou pro bohy (Oestigaard 2004, 26).

4. Pohřbívání v době bronzové

Zformování doby bronzové v období mezi roky 2300 až 200 př. Kr. přineslo mnoho inovací, bez kterých by naše civilizace tak jak ji známe dnes, zřejmě nebyla. Kromě vývoje řemesel a kovů se rozmohl vývoj v celé sféře lidského poznání jako architektura, léčitelství, ale hlavně duchovní život (Podborský 2006, 223). Doba bronzová po nestabilním eneolitu nabízí hospodářskou a sociální stabilitu (Podborský 1997, 112). Konec doby bronzové obvykle klademe do 8. století př. Kr. (Podborský 1997, 112).

O rituálních aktivitách, které souvisejí s duchovnem a jejich praktické stránce, nám nejvíce vypovídají pohřební areály, sídliště a depoty. Pohřební ritus se však v každém období doby bronzové odlišuje a zanechává nám specifickou výpověď o smýšlení tehdejší doby.

4. 1. Starší doba bronzová

Nejstarší kulturou v době bronzové na našem území je kultura únětická. Svými kořeny vychází ze závěru doby kamenné. Zřejmě se volně vyvíjí z mladoeneolitického období. Její vznik souvisí s kulturou se zvoncovitými poháry. Inspiraci pro zformování únětické kultury můžeme hledat i v Karpatské kotlině, což je spojeno s nejstaršími protoúnětickými nálezy na jihozápadní Moravě (Podborský 1993, 239). Ve starší době bronzové se samozřejmě vyskytují i jiné kultury (např. nitranská či věteřovská) ovšem nejrozšířenější na našem území je právě únětická kultura a proto se na ní zaměříme podrobněji.

V Čechách se rozvíjí mladší fáze únětické kultury, největší koncentrace nálezů je ve středních Čechách v oblasti řek Labe a Vltava a na Kolínsku a celkově v české kotlině přetrvává po cca 700 let. Tato kultura postupně proniká do severozápadních Čech. Jižní Čechy nabývají na důležitosti, díky depotům a lokalitám (Hosty, okr, České Budějovice, Břicháček 1991), kromě keramiky a bronzových předmětů zde byly zjištěny doklady slévání bronzů i stopy po tavení zlatého prachu (Podborský 1997, 131). Nálezy na této lokalitě, lze považovat za importy z Karpatské kotliny (Jiráň et al. 2008, 17).

4. 1. 1. Historie bádání

Významný postřeh v dějinách výzkumu bádání starší doby bronzové učinil J. Schráníl, ve své studii (1921), kde se zabývá otázkou vzniku bronzu jako nové slitiny a únětickou kulturu dělí na starší a mladší období. Tyto stupně se od sebe odlišují jak ve způsobu jejich zpracování kovů, rozsahu a hustotě osídlení, tak i v pohřebním ritu. Tuto původní hypotézu Schráníl upřesňuje ve své další práci (1928), kde datuje starší fázi od 19. - 17. století př. Kr. a mladší od 17. do 15. století př. Kr. Roku 1924 vydává J. Böhm studii o šíření starší únětické kultury a snaží se ji zasadit do kontextu s ostatními kulturami doby bronzové (Böhm 1924). Co se týče osídlení české únětické kultury, právě ve starším období se soustředilo do oblasti Kolínska a Poděbradska (podél Labe), tedy okresy Kolín, Nymburk a Kutná Hora. Poté na Pražsko-Slánsku (podél Vltavy) okresy Kladno, Mělník, Praha-východ, západ a hlavní město Praha. Neméně pak v severozápadních Čechách, okresy Louny, Most, Teplice a Ústí nad Labem (podél Bíliny a Ohře). V mladším období se hustě osidluje Královéhradecko, Pojizeří a jižní Čechy (Moucha 1961a, 161-163).

4. 1. 2. Pohřebiště

Jak již bylo zmíněno, na našem území se pohřebiště nacházela pouze v severozápadních, severních, jižních a středních Čechách. Pro východní a severovýchodní Čechy je typické řídké osídlení během celé únětické kultury (Moucha 1961b, 161). Rozdělení tohoto osídlení také odpovídají nižší počty známých pohřbů v těchto oblastech. Nejbohatší na hroby a pohřebiště jsou střední Čechy s cca 200 hroby starší fáze a s 500 mladší fáze. Nejméně z těchto osídlených oblastí nabízí jižní část Čech, pouze z mladší fáze kolem 40 hrobů (Lutovský – Smejtek a kol. 2005, 367).

Jednotlivé hroby starší únětické kultury jsou většinou zahrnuty do pohřebišť celé doby únětické, je to způsobeno špatnou dokumentací a nedostatečnými antropologickými zdroji (Jiráň et al. 2008, 63). Můžeme pozorovat jak ploché pohřby, například hroby z Března (Pleinerová 1966), tak hroby pod mohylami, např. Hosty (Hájek 1954, 134). V mladší únětické kultuře se setkáme s hroby, které jsou řazeny do nepravidelných řad a někdy vytvářejí skupiny, které mohou dokládat vztahy mezi

zemřelými nejpravděpodobněji rodové nebo příbuzensky spjaté skupiny (Pleinerová 1959, 403-404).

Pohřebiště jsou plochá a jsou v bezprostřední blízkosti sídlišť, často nacházíme lokality, které jsou pohřebištěm a zároveň sídlištěm (např. Blšany, Březno u Loun, Roztyly, obr.). Většinou se jedná o malé hrobové celky, čítající 20 až 40 hrobů (Pleiner – Rybová, a kol. 1978, 367). Tento fenomén se objevuje v podstatě v celém průběhu pravěku a to od neolitu přes středověk až do novověku (Rulf 1997, 115). Interpretace tohoto jevu je velmi složitá a dnes ji jen stěží odůvodníme, mohlo se jednat jak o etnické, ekonomické nebo náboženské důvody. Není vyloučena ani myšlenka, že lidé chtěli mít své zesnulé blízké pořád na blízku.

Pohřbívání na sídlištích přetrvává po celou dobu bronzovou. Pohřbívají se buďto jedinci v sídlištních jamách anebo v příkopech. Například lokalita ve Velimi (Jiráň et al. 2008, 125). Pohřby v příkopech mohou mít spojitost s oběťmi bohům války, aby v nadcházející bitvě neutrpěli porážku, v těchto případech se obětovali především zajatci (Bouzek-Koutecký 1980, 419).

Roku 1956 vydal antropolog Ladislav Holý článek v Archeologických rozhledech o pohřbívání na sídlištích kmenů v Africe. Zde pojednává o různých způsobech a důvodech uložení mrtvých, a že pohřbívali buď to v přímo v chýších, pod prahem, mezi ohništěm a místem na spaní nebo přímo tam, kde nebožtík spával. Další možnost byla mimo chýši, někdy do kozího chléva. Pohřbení v chýších má u většiny kmenů svá pravidla a to hlavně to, že se do chýší ukládají jen určití členové společnosti například náčelník nebo děti. Pohřbení za žádných okolností nemohli být utopení, zasažení bleskem, ti co měli nakažlivou chorobu, byli zabiti nebo zločinci atd., jelikož mohli být těmito událostmi spojeni se zlými silami. Důvody pohřbení na sídlištích jsou různé - například, že mrtvý pomáhá chránit rodinu i po smrti, dále, že nesmí být vyloučen ze společnosti, někdy byl uložen pod ohništěm, aby mu bylo stále teplo. Většinový důvod zůstává, aby byl mrtvý stále se svými příbuznými a měl okolo sebe věci, které znal. Do hrobů se občas přidávali i milodary, nějaké osobní věci jedince. V některých kulturách žijí i s nebožtíky pod podlahou, někde chatu okamžitě spálí a někde v ní přetrvávají jen po dobu smutku.

Tyto tradiční kultury a jejich zvyklosti jsou nápadně podobné dokladům pohřbívání na pravěkých sídlištích. Zde již nemůžeme znát konkrétní myšlení a úmysly, které stály za tímto jednáním, ale můžeme se v úvahách o interpretaci nálezů částečně poučit a inspirovat z etnografických paralel. Ovšem přímo tyto zámořské analogie spojovat s evropskými archeologickými prameny nemůžeme (Holý 1956, 236-247).

4. 1. 3. Pohřební rituály

Pohřební rítus únětické kultury navazuje na tradici z eneolitu, tzn. pohřeb ve skrčené poloze. Zásadně se ale mění v tom, že dochází k opuštění pohlavní diferenciacie pohřbeného, podle polohy těla v hrobě (Matoušek 1982, 49). I když v některých neolitických a eneolitických kulturách se pohřbívalo i žárově či birituálně, v kultuře únětické se pohřební rítus omezuje pouze na inhumaci. To odpovídá i obecnějšímu trendu, kdy v závěru eneolitu můžeme pozorovat slábnutí žárového ritu. V Čechách jej nalezneme jen v 8 % případů. V severozápadních Čechách klesá výskyt kremace na 4% a na Durynsku a v Sasku je již zcela výjimečný (Neustupný 2008, 158).

Mrtvý v únětické kultuře téměř vždy ležel na pravém boku, ve skrčené poloze, v orientaci S-J (s běžnými odchylkami), s hlavou k jihu (Jiráň et al. 2008, 65). V hrobech nalezneme keramické i nekeramické milodary, většinou se jednalo o ozdoby těla nebo šatů nebo atributy nesoucí postavení zemřelého (Pleiner - Rybová, 369).

V tomto období se můžeme jen stěží zabývat porovnáním kostrového a žárového pohřbívání, ale najdou se lokality s náznakem alespoň ožehnutí kostí (Protivín, Dubský 1949, 102; Těšínov – dětský žárový hrob? Hájek 1954, 136). Nalezneme také neobvyklé hroby jako na lokalitě Březno u Loun, kde se našel hrob s trupem zemřelého, zřejmě starého muže, který se nacházel samostatně bez dolních **končetin** (Obr. 4.) Ty se nacházely až v dolní části hrobu a na dně hrobové jámy se našly navíc i stopy ohně (Pleinerová 1966, 364). Jiným neobvyklým pohřebním rituálem je ukládání hlavy zemřelého do nádoby, tento jev se vyskytl na lokalitě Blšany u Chlumčan (okr. Louny), konkrétně v hrobě 10, kde byla lebka uložena do misky, tento případ je

znám i z Loun, kde byla dokonce miska vybroušena tak, aby do ní lebka dokonale zapadla týlní částí (Pleinerová 1960, 513).

Zajímavý je i rozsah sekundárního otevírání hrobů ve starší době bronzové, které lze rozdělit na několik skupin, Jednak na zásahy rituální, kdy se hroby otevírají čistě za účelem vyzvednutí částí těla nebožtíka. Se skeletem mohlo být zamýšleno mnoho záměrů jako druhotné rituály, vystavení v domech pozůstalých atd. (Podborský 1988, 78). Další možností pro znovu otevření hrobu je vyzvednutí milodarů, především kovových předmětů (bronz, případně zlato). V průběhu pravěku se jedná o častý jev. Nicméně to neznamena, že již v tehdejší společnosti se nejednalo o zcela neetický a trestaný čin. Podborský uvádí, že je možné, že mělce uložení jedinci bez milodarů, mohou být právě tito vykradači hrobů, kteří se snažili obohatit na milodarech zemřelých (Podborský 2006, 286). Není vyloučené, že se lidé těchto činů dopouštěli z důvodu získání bronzové suroviny, jelikož metalurgie bronzu prodělávala v této době krizi, což můžeme spatřovat na zvýšené výrobě kostěných a parohovitých předmětů maďarsko- věteřovské skupiny (Podborský 1988, 79; Stuchlík 1990).

V závěru únětické kultury stoupá výskyt pohřbů v sídlištních jamách, zřejmě pod vlivem věteřovské kultury (Stuchlíková 1990, 146). Hroby mohly být v těchto jamách uloženy buď to tzv. rituálně, kdy připomínají běžné hroby na sídlištích, nebo někdy byla těla či jejich části, jen pohozena do jámy (Jiráň 2008, 70).

Výzkum na lokalitě z přechodového horizontu mezi starší a střední dobou bronzovou v Meclově-Břeží přinesl s největší pravděpodobností žárový hrob v jámě a celkově se v česko-bavorské oblasti našly další prokazatelně žárové hroby, které zřejmě poukazují na opětovnou změnu pohřebního ritu na birituální ve střední době bronzové (Čujanová-Jílková 1971, 685-687).

4. 2. Střední doba bronzová

Ve střední době bronzové se rozvíjejí mohylové kultury, u nichž je hlavním znakem pohřebního ritu budování pohřebních mohyl. Oproti starší době bronzové se archeologický obraz osídlení silně mění, nálezy mohyl pocházejí převážně ze západních a jižních Čech, kde jsou naše znalosti starší doby bronzové jen velmi mezerovité. Oproti tomu ve středních, východních a severních Čechách se mohyly objevují jen výjimečně

(Jiráň et al. 2008, 78). Jde o mohylníky jako Chodouň ve středních Čechách (Čujanová-Jílková 1970) nebo Malnice v severozápadních Čechách (Plesl 1954a, 232).

Jak přesně probíhal vývoj mohylové kultury, jejího šíření a vzájemné ovlivňování kultur na našem území není doposud zcela prozkoumáno. V této době probíhal dálkový obchod mezi středoněmeckou a alpskou oblastí na jedné straně a poté se severskou oblastí na druhé straně. Tento obchod vytvářel trasy sever-jih, dále po Dunaji ve směru na západ-východ a opačně v jiho-německé oblasti a právě tyto obchodní trasy tvořili mohylovou kulturu kulturně i civilizačně vyspělou. Právě tato činnost mohla mít vliv i na území Čech a možná z těchto oblastí je možné sledovat změny a vývoj kultur (Čujanová-Jílková 1964, 71).

Mohylové kultury se sice člení na různé regionální skupiny, pohřbívání pod mohylami je ovšem velmi rozšířené v rámci celé Evropy. V rámci tohoto regionálního dělení se jedná na Moravě, ve středních, severních a severozápadních Čechách o mohylovou kulturu středodunajskou, která je typická zejména pro jihovýchodní Moravu. V západních, jižních a částečně i ve středních Čechách jde o českofalckou mohylovou kulturu, která se rozpíná dál na západ od českých hranic (Čujanová-Jílková 1964, 1). V této práci se spíše zaměříme na střední dobu bronzovou a její pohřbívání jako takovou, bez ohledu na případné odlišnosti v rámci jednotlivých regionálních skupin.

4. 2. 1. Historie bádání

Stručná historie bádání střední mohylové kultury v jižních Čechách začíná výzkumy J. K. Hraše, který se věnoval především Milevské a Bechyňské oblasti. Významnou osobností je J. L. Píč, který se věnoval Táborsku a Písecku, kde prozkoumal mnoho mohyl, jejichž výsledky shrnul v druhém vydání díla *Starožitnosti země České* (1900; Chvojka 2009, 26). Dalšími osobnostmi zabývající se střední dobou bronzovou jsou J. Eisner nebo B. Dubský, který se zabýval Píseckem a posléze vydal i knihu k tomuto tématu (1949). Prvním vyškoleným archeologem k oblasti jižních Čech byl A. Beneš. Od druhé poloviny 20. století jsou zde vedeny převážně záchranné výzkumy (Chvojka 2009a, 27-28).

V oblasti západních Čech byly první výzkumy mohyl uskutečněny již v 19. století. První evidovaný výzkum pochází z Poběžovic, kde byl hlavním archeologem J. V. Hellich (Čujanová-Jílková 1970, 1). Nejvýznamnějším amatérským archeologem západních Čech, který i jako amatér pochopil důležitost dokumentace, byl F. X. Franc. Ten se nejdříve věnoval povodí řeky Úslavy, ve službách hraběte Waldsteina. Poté se přesunul do Historického muzea v Plzni, kde se věnoval dalším výzkumům (Dýšina, Červený Hádek atd.; Šaldová 1988). Jeho talent pro archeologii a dokumentační schopnost byly výjimečné. Kromě pečlivé terénní metody vytvořil i vlastní systém označení období pravěku, který s určitými výhradami odpovídá i dnešnímu pojetí (Jiráň et al. 2008, 79). Ve dvacátém století se výzkumům věnovali V. Čtrnáct (Zelené, Vrhavěč, Nová Huť; Čtrnáct 1971, 178) a dále E. Čujanová-Jílková, která publikovala katalog západočeských mohylových pohřebišť ze střední doby bronzové (1970). V současné době na tyto výzkumy navazují pracovníci Západočeského muzea a Západočeské univerzity v Plzni (př. mohyla u Stříbra; Metlička 2014, Štáhlavy-Hájek; Šmejda 2003).

4. 2. 2. Pohřebišť

V této době se pohřební ritus ustaluje na birituální formě s převahou mohylových pohřebišť v jižních a západních Čechách, kdy ke konci mohylové kultury je ritus již z drtivé většiny žárový (Jiráň et al. 2008, 122). Mohylníky jsou na rovinatých terénech nepřesahující několik desítek mohyl, ale lze nalézt i výjimky přesahující sto mohyl (Dýšina-Ejpvovice).

Zvyk stavění mohyl zřejmě pochází z eneolitických a starobronzových skupin severní části Karpatské kotliny. Ještě na úplném počátku mohylové kultury bylo zvykem, ukládat do mohyly pouze jednoho jedince (př. Nová Hospoda, žárové mohyla 6-7, kostrový mohyla 98). Již ve středním a mladším stupni se počty pohřbených jedinců v mohyle zvyšují (př. Vrhavěč, mohyla 3- 4 kostrové pohřby). Tento jev je zřejmě spojen s výše zmiňovanou teorií pohřbů rodin. Téměř v každé mohyle bylo zjištěno žároviště, ovšem tyto úkazy se vyskytují i v kostrových hrobech a proto je nelze považovat za pohřební hranici, spíše se jednalo o rituální ohniště (nalezeno př. Nová Hospoda, mohyly 45, 50, 78; Pleiner- Rybová a kol. 1978, 422-423). Důvodem stavění

mohyl mohla být i chuť se odlišit od tehdejšího zemědělského obyvatelstva, které mohly nestavělo. (Čujanová-Jílková 1964, 69). Nezemědělské komunity totiž mohly více času věnovat složitým konstrukcím mohyl, zatímco zemědělci se věnovali hospodaření. Mohlo se také jednat o protivampyrstické opatření nebo jen pozůstalý chtěli vytvořit důstojný a všem viditelný hrob? Přesné důvody stavby mohyl neznáme, mohlo jít jak o náboženské představy tak společenské poměry. I při převaze žárového pohřbívání se stále setkáváme s kostrovým. Toto jednání jistě muselo mít svůj důvod a je možné, že kostrově byli ukládáni jen příslušníci vyšší vrstvy. Pohřbívání těl bylo zřejmě spojené s nám neznámými rituály, jako například sekundární uložení jedinců (Pleiner- Rybová a kol. 1978, 429-430). U nás byl tento případ zaznamenán na lokalitě Nová Hospoda v mohyle 35 (Jílková 1958, 318).

Velikost mohyl je různá a navíc každá mohyla stejně jako kterýkoliv artefakt v pravěku je zcela unikátní. Stavba a hrobová výbava mohyl se zřejmě vázala na postavení a movitost zemřelého jedince. Zdá se, že nedostatek hrobové výbavy si chudší vrstva nahrazovala složitější stavební konstrukcí, není to ovšem jistý fakt, ale pouhá domněnka či hypotéza (Čujanová-Jílková 1981, 308). Je možné, že velikost a složitost konstrukce mohyl se neřídila pouze postavením jedince, ale že se mohlo jednat o tzv. rodinné mohyly. Kdy s každým novým pohřbeným jedincem, byla hrobka rozšířena (Křišťuf, Švejcar, Praumová 2013, 26-28). Dosud nevíme, proč nenajdeme dvě mohyly zcela totožných parametrů a konstrukce, jinými slovy proč je variabilita mohyl tak velká. Pokud vycházíme z faktu, že pod mohylami se pohřbívali všichni jedinci komunity a že při ukládání jak spálených tak nespálených ostatků se dodržovala přísná pravidla, je v principu možné hledat i pravidla ve stavbě mohyl (Čujanová-Jílková 1981, 306). Velikost mohyly nikterak neudává její bohatost ve výbavě hrobů. Malá mohyla mohla skrývat bohatý hrob a velká zase chudý. Není to ovšem nijak platný fakt (Pleiner- Rybová a kol. 1978, 423).

4. 2. 3. Pohřební rituály

Do mohyl se často ukládaly ostatky zemřelých ve formě kremace i inhumace, zřejmě neexistoval zcela závazný kánon pro pohřbívání a každá komunita tak činila podle svých lokálních zvyklostí. Samozřejmě je možné, dokonce i pravděpodobné, že

určitá přesnější pravidla pro zvolení typu a detailní podoby pohřbů existovala, ale zatím nejsme schopni je v pramenech rozpoznat.

Orientace kostrových hrobů je značně variabilní (např. Vrhavec, kostrové hroby Z-V, SZ-JV nebo Nová Hospoda SSV-JJZ; Čujanová-Jílková 1977; Jílková 1958) a zdá se, že nebyla snaha dodržovat nějaký jednotný směr. U mohylové kultury se setkáme s velkou variabilitou pohřební výbavy. Nalezneme zde samozřejmě keramiku, jako amfory, mísy na nožce, mohylové džbánky, méně zastoupeným sortimentem jsou džbánkované hrnce, hrnky a koflíky (Čujanová- Jílková 1964, 46-55). K určení pohlaví pomáhá především hrobová výbava, jelikož lidské ostatky bývají špatně dochovány a neposkytují pro antropologické metody dostatečnou oporu.

Z bronzových předmětů jsou známy části oděvu, především náramky, které jsou součástí mužských i ženských hrobů. V ženských hrobech převládají ozdoby šatů a šperky. Charakteristické jsou i nálezy dvojice jehlic, např. na lokalitě Vrhavec (Čujanová-Jílková 1975, 84-85). Důležitým typem je tyčinkovitý náramek, který je velmi dobře datovatelný. Ze šperků můžeme jmenovat ještě prsteny, závěsky a samostatnou kapitolou jsou zlaté ozdoby (Čujanová-Jílková 1964, 35-41).

Mužské hroby obsahovaly typické atributy v podobě dýk, mečů, sekeromlatů či šipek (Jiráň et al. 2008, 124).

Zbraně jsou zastoupeny šipkami, bronzovými dýkami, ojediněle meči a výjimečně sekeromlaty a hroty kopí. Z nástrojů známe sekerky, méně nože, břitvy a pinzety (Kristuf – Švejcar - Praumová 2011, 116-117).

Popel žárových hrobů se sypal přímo do mohyly, například na hlinitou podložku, ale nikdy ne do nádob. Stopy po obřadní hranici se v mohylách nenašly a je zřejmé, že rituál se konal mimo mohyly. Podle hmotnosti nalezeného popela lze vyvodit, že nebyly spáleny všechny kosti z těla, jelikož hmotnost je příliš nízká, aby odpovídala jednomu jedinci. V hrobech se někdy nalezne zbytek kostí v nádobách nebo kostní drť. Důvod proč kosti drtily nebo co se stalo se zbytkem těla je zatím neobjasněno (Čujanová-Jílková 1975, 85).

Neobvyklé jsou pohřby pouhých částí jedince, například lebky nebo naopak těl bez jistých částí (Nová Hospoda, mohyla 35, mladý muž bez dolních končetin; Jílková 1958,318). Jde zřejmě o doklady obětí nebo poprav. Podle závěrů Bouzka a Kouteckého (1980) nemuseli být v této době krutě obětováni pouze zajatci nebo zločinci, ale i třeba příslušníci vlastního rodu. Oběti bohyni plodnosti a vegetace byli přední muži, které vybrali k službě těmto bohům nebo jako její rituální manželé (Bouzek-Koutecký 1980, 419). Další zvláštností jsou pohřby více jedinců v jednom hrobě, často promíchány žárové a kostrové hroby (Nová Hospoda, Vrhavěč; Jiráň et al. 2008, 125). Jistě neobvyklou rituální událostí bylo skládání již spálených kostí do původní polohy zemřelého. Stalo se tak například na lokalitě Bezinky u Bechyně, kde se našel žárový hrob pod kamenem asi čtyřletého dítěte, jehož kosti byly složeny tak, aby vytvářely obrys dětského těla (Hraše 1899, 120).

4. 3. Mladší a pozdní doba bronzová

Mladší doba bronzová přináší zásadní změnu v pohřbívání. Až na několik výjimek se začíná pohřbívát pouze žárově, prosazují se zejména ploché hroby (např. Brdo u Manětína), které posléze dávají název celému období, tedy popelnicová pole, ale přetrvává i tradice ze střední doby bronzové, tedy pohřbívání pod mohylami, které se vyskytují na celém území Čech. (Chvojka- Křišťuf- Rytíř 2009, 126). Dále mladší doba bronzová přináší rozvoj duchovního života, ekonomický prospěch, díky bronzové metalurgii a rostoucí obyvatelstvi (Podborský 1997, 142).

Pozdní doba bronzová je dále přechodnou dobou k době halštatské. Až na drobnosti plynule navazuje na mladší dobu bronzovou. Je vrcholem kulturního rozkvětu, i když se zde poprvé projevuje surovinová krize. Převažuje zde lužická kultura společně se slezskou (Podborský 1997, 154).

4. 3. 1. Historie bádání

Největším přínosem v počátku výzkumu popelnicových polí se zasloužil J. L. Píč a jeho družina, se kterou shromáždil velké množství nálezů. Jejich zásluhou byly objeveny i nové lokality (eponymní lokalita u Knovíze, Velká Dobrá, Velké Čičovice).

Jejich výzkumy se soustředily do oblasti středních Čech. J. L. Píč také učinil důležité shrnutí o znalostech hradišť z pozdní doby bronzové v jižních Čechách (1909).

V oblasti jižních Čech působil B. Dubský, který se zasloužil o bližší poznání o osídlení v době popelnicových polí, své výsledky publikoval (1926a, 1926b, 1935) a posléze shrnul ve svém životním díle (1949).

V západních Čechách je pro mladší dobu bronzovou významný badatel J. Eisner, který počátkem 20. století definoval milavečskou kulturu a zařadil ji do systému českého pravěku (Eisner 1921,16-17). J. Böhm později rozdělil milavečskou a knovízskou kulturu do tří vývojových stupňů (Böhm 1937). Další badatel J. Bouzek učinil podrobnější rozpracování chronologie milavečské kultury na základě etážovitých nádob a vyčlenil jejich stupně na P-S, díky tomu dokázal synchronizovat milavečskou a knovízskou kulturu (Bouzek 1958). V 60. letech 20. století V. Šaldová definovala nynickou kulturu a podle nálezů z lokality Nynice ji zasadila tím do systému českého pravěku (Šaldová 1954, a hlavně 1965). Novější zpracování nynické kultury nabízí J. Hůrková z klatovské oblasti (Hůrková 2011).

Mohylovými pohřebišti období popelnicových polí se zabývali J. K. Hraše (1865.1879) a J. N. Woldřich (př. 1883,1886,1893). Terénními výzkumy žárových pohřebišť se na konci 19. století zabýval J. L. Píč (Jiráň et al. 2008, 133). Pohřebním ritem popelnicových polí se také zabývali A. Rybová a V. Šaldová (1958).

Členění doby bronzové je oproti dřívějšímu období složitější, jelikož se dělí na vícero kultur. V mladší době bronzové lze zkoumat komplexy popelnicových polí hornodunajského okruhu, kde se směrem na západ (Plzeňsko, Domažlicko, Klatovsko) tradičně používá termín kultura milavečská a dále kultura knovízská ve středních, severozápadních a jižních Čechách. Nálezy těchto dvou kultur jsou velice podobné, proto probíhá diskuze o tom, zda se nejedná o jednu kulturu, jelikož bronzová industrie je téměř totožná (Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 202; další srov. Bouzek 1963; Michálek 1990, 59; Bouzek 2001; 2004). Obě kultury však nesou několik podstatných rozdílů, což je rozděluje na dvě samostatné kultury (Chvojka 2009b, 169). Co je u těchto kultur, ovšem odlišné je pohřební rítus, který bude popsán v následující kapitole. Milavečskou kulturu začlenil do pravěku západních Čech J. Eisner

(1921). Eponymním nalezištěm byla lokalita Milavče u Domažlic (Pleiner-Rybová 1987, 390-391). Na Chebsku se odlišuje, jako regionální varianta tzv. Chebská skupina.

V Pojizeří je v závěru doby bronzové doložena lužická kultura popelnicových polí, která se ve stupni Ha B1 mění na slezkoplatěnickou kulturu (Jiráň et al. 2008, 153-157), přičemž všechny tyto kultury jsou součástí rozsáhlého lužického komplexu popelnicových polí. V Čechách se obvykle o slezkoplatěnické kultuře uvažuje jako jednom celku (Vokolek 1993, 59-78) vykazujícím nepřerušenu kontinuitu mezi pozdněbronzovým slezským a halštatským platěnickým stupněm (Filip 1936-7), které se však někdy označují také jako slezská a platěnická kultura.

Kulturní rozmanitost závěru doby bronzové na našem území doplňuje přítomnost středodunajského okruhu popelnicových polí na jižní Moravě, kde je doložena kultura velatická (Podborský, V. 1993, 312). V pozdní době bronzové přechází kultura knovízská a do kultury štítarské (Jiráň et al. 2008, 146-148). Na milavečskou kulturu a chebskou skupinu navazuje nynická kultura. Eponymním nalezištěm je lokalita Nynice I, která vyplňuje mezeru mezi milavečskou kulturou (BD-HA) a halštatskou mohylovou kulturou HC (Šaldová 1965, 1). Na Moravě navazuje v pozdní době bronzové na velatickou kultura podolská (Podborský, V. 1993, 314).

4. 3. 2. Pohřebiště

Kultury této epochy se i přes intenzivní vzájemné kontakty vyvíjely geograficky odděleně a můžeme je od sebe rozlišit v mnoha ohledech. Úzká spojitost mezi nimi je dána zejména pohřebním rituálem, kdy se popel ze spáleného těla nasypal do urny, tzv. popelnice a byl uložen na rozsáhlých pohřebištích, označovaných tradičně jako popelnicová pole (obr. 5.). Z počátku se objevovaly pohřby jak ploché (př. Nynice; Staňkovice, okr. Louny) tak pohřby pod mohylami (př. Levousy, okr. Litoměřice; Dýšina-Ejpvovice), patrně jako přežívání starší tradice postupem času se ale ritus ustálil na preferenci plochých hrobů. Mohyly se ale mohou objevit i nadále, zejména snad jako označení hrobů důležitých osob. V západočeské oblasti nynické kultury se při přechodu do HC ale opět začíná běžnou s jejich výstavbou mohylových naspů, změnou v tomto

období je však vnitřní hrobová komora čtverhranného půdorysu (Pleiner- Rybová a kol. 1978, 424-425).

V období popelnicových polí stále přetrvává birituální pohřbívání a to hlavně v kultuře milavečské (Šaldová- Rybová 1958) a také v kultuře knovízské, kde se setkáme s pohřebišti s hroby žárovými i kostrovými (Brdo u Manětína, Levousy). Jedinci jsou uloženi na zádech, někdy s pokrčenými dolními končetinami, orientace kolísá. Obzvláště v tomto období se oproti lužické a slezkoplatěnické kultuře ukládají milodary přímo k ostatkům do popelnice. Evokuje to myšlenku obytného prostoru zemřelého (Jiráň et al. 2008, 232). V ostatních kulturách je převaha žárového pohřbívání, až postupem času se ritus ustaluje pouze na žárovém a plochých hrobech rozdílné konstrukce (Jiráň et al. 2008, 225). Lužická i nynická kultura mají převahu žárového pohřbívání. Nynická poté dělí své pohřby do 5 skupin (A-F), dle její konstrukce (Šaldová 1965, 70-71). Stále pozorujeme časté pohřby na sídlištích (Obr. 6.)

4. 3. 3. Pohřební rituály

Mohylové pohřbívání lze rozlišit na několik kategorií:

Popel s kostmi se nasypou na úroveň mohyly a milodary se uloží okolo pohřbu (Nynice, mohyla č. 38). Další variantou je uložení popele do vyhloubené jamky, milodary jsou položeny buď na jamce či v ní. Popel se samozřejmě ukládal i do nádob i s milodary, které posléze tvořily ona popelnicová pole. Posledním způsobem uložení je vložení popela s kůstkami do nádoby, která je částečně dána do země a obložena kamením příkladem jsou Nynice, př. mohyla č. 7 (Obr. 7.; Jiráň et al. 2008, 230).

Co se týká výbavy hrobů, nebyly Čechy uzavřenou zemí. Střetávaly se zde vlivy hornodunajského středodunajského a lužického okruhu popelnicových polí, mezi kterými jsou doloženy importy bronzových předmětů (Chvojka 2010, 130). V období popelnicových polí dochází také k vyrovnání rozdílů v pohřebních zvyklostech a zřejmě pokles užívání bronzových předmětů jako milodarů v hrobech, s tím relativně souvisí chudá výbava hrobů a tím se samozřejmě snižuje výpovědní schopnost pohřebního ritu. Bohatěji vybavené hroby jsou záležitostí jen už některých regionů (Kytlicová 1988, 342). Známe například lokalitu Hostimice, kde byl nález původně označený jako depot

interpretován jako bohatý hrob bojovníka, s kompletní výbavou picího servisu, výzbroj i výstroj. Kromě meče a dvojitých koflíků se v hrobě nacházely i železné zbraně, je doloženo, že železo v období popelnicových polí již bylo známo, ovšem byl to velmi vzácný materiál, takže byl výsadou jen pro opravdu bohaté a významné hroby (Kytlicová 1988, 349- 350).

Výbava hrobů již nebyla nijak komplikovaná, nacházela se zde keramika, na popelnice byly použity amforovité či mísovité nádoby nebo koflíky. Mohly být přiloženy bronzové nože, které byly zřejmě přiloženy jako příbor k jídlu, které se ukládalo do hrobu na misce. Většinou se jednalo o mužské hroby, ale byly nalezeny i v hrobě dětí. Dále se v hrobech nacházely zlomky šperků či jehlic jako osobní výbava mrtvého, která byla podle poškození, zřejmě spálena s tělem, ale může jít i o úmyslné poškození, břitvy se přidávaly až ke spáleným ostatkům. Sociální odlišnosti nejsou příliš patrné, hrobová výbava ani stavba hrobů neudává postavení v tehdejší pravěké společnosti (Šaldová 1965, 71-72).

Zvláštními příklady pohřebního ritu z doby popelnicových polí mohou být například na lokalitě Nynice nalezené rozšlapané střepy a ohniště uvnitř mohyl, evokující pozůstatky pohřebních oslav. Jako úcta k mrtvým byly dodatečně dávány nádoby nad i vedle hrobu (Šaldová 1965, 72).

Právě v prostředí se žárovými pohřby, které je spojené s myšlenkou dualismu těla a duše, se objevují dušníky, tedy nádoby s provrtanými otvory na dně, kudy měla duše odejít (Pleiner- Rybová a kol. 1978, 429). V mladší době bronzové, zvláště v lužické kultuře, se tyto otvory přesouvají na pokličky (Novák 2010, 264).

Přetrvávajícím zvykem již ze střední doby bronzové je střílení bronzových šipek do prostoru žárového hrobu, tento jev se objevuje např. na lokalitě Vrhavěč (Čujanová-Jílková 1977, 95-96). K zajímavému názoru došli E. Čujanová-Jílková a J. Chochol také na lokalitě Podražnice-Nová Obora. Zkoumali se zde dvě pohřebiště vzdálené asi 500 m od sebe. Na první lokalitě (Nová Obora I) byly klasické hroby mužů a žen, na druhém (Nová Obora II) byly v mohylách 5 a 13 identifikovány pouze ženy s dětmi do 1 roku. Autoři uvádí teorii, že se mohlo jednat o pohřebiště šestinedělek, tedy matek a dětí, které zemřely při porodu nebo krátce po něm. Takové ženy, které byly v šestinedělí, neprošly očistným rituálem, a tudíž nemohly být pohřbeny na rituální pohřebiště.

Tentýž fakt platí o novorozencích, kteří ještě nebyli přijati do kmene jako jeho členové. Nelze vyloučit, že se také mohli pozůstalí bát zmrtvýchvstání osob zemřelých nestandardním způsobem (Čujanová-Jílková - Chochol 1982, 305).

Dalšími zvláštními doklady rituálních praktik jsou pohřby knovízské kultury. Tyto pohřby byly objeveny v Praze- Bubenči, kde došlo k zohavení mrtvoly (např. vyvrácené dolní končetiny, rozsekaná a znovu složená těla). Tyto „zvláštní“ pohřby se objevují především v pražské a podkrušnohorské oblasti (Pleiner - Rybová 1998, 463- 464).

Na konci pozdní doby bronzové nejsou zaznamenány žádné drastické změny ve společnosti. Doba bronzová plynule přechází v dobu halštatskou, která zahajuje éru mladšího metalika, kdy se jako hlavní surovinu bronz, nahradí železo (Podborský 1997, 171).

5. Diskuze a závěr

Smrt je traumatizujícím okamžikem lidí v jakékoliv době. Nastává zde okamžik, kdy lidské tělo degraduje, stává se pouhou fyzickou, nehybnou věcí a rozkládá se. Na druhou stranu stále chápeme nebožtíka stále jako milovaného člověka. V pravěku se zřejmě vlastnosti a duše mrtvého začlenily do společnosti a světa předků. Přesto že byl jedinec z biologického hlediska po smrti, byl stále jako osobnost součástí žijící společnosti. V tehdejší světě byla hranice mezi životem a smrtí zřejmě velice tenká (Oestigaard 2004, 23).

Od mladší doby bronzové kremace téměř úplně nahradila klasické pohřbívání těla do země. To znamená, že od stavu, jak ho známe pro starší dobu bronzovou, se absolutně změnila forma pohřbívání. Těla zemřelých během pohřebního rituálu prošla radikální proměnou, během níž se z nich stal pouhý popel a zbytky kostí. Lidé tak mohli obejít postupný proces rozkladu těl svých milovaných, jelikož kremace tento proces výrazně uspíšila. Patrně to ale nebylo motivováno útlocitností či nechutí ke kontaktu s rozkládajícími se těly mrtvých, protože z pravěku máme poměrně početné doklady, že kostrové hroby byly druhotně otevírány a s ostatky bylo znovu manipulováno (Rebay-Salisbury 2010, 64). I přes probíhající proměnu pohřebního ritu se ovšem nadále žárové hroby nápadně podobají kostrovým (zejména ve střední době bronzové), stále jsou spojeny s obřadními rituály, jsou u nich nalezeny milodary a jídlo na cestu do záhrobí. Je tedy možné, že i přes výraznou transformaci těla během kremace, nedělali lidé ve svém uvažování dramatické rozdíly mezi uložením spálených nebo nespálených ostatků do hrobu. Rozhodnout, co je ještě dokladem kontinuity duchovních představ u obou forem ritu, a co by mohlo být dokladem zcela nového pojetí, je proto obtížné rozhodnout.

Zajímavým faktem je, že u některých kmenů popsaných etnograficky se kostrově pohřbívala pouze elita a chudí a obyčejní lidé byli spalováni. Naopak v jiných kmenech bylo zpopelnění výsadou náčelníků a vůdců a ostatní byli pohřbeni kostrově. U lidu s popelnicovými poli je najednou záhadou, proč v drtivé většině žárových hrobů najdeme někdy kostrový, což je například u lužické kultury velmi výjimečné. Například u Třebešova, byly nalezeny tři lužické žárové hroby a tři kostrové, které byly bez milodarů (Novák 2014, 226). Mohlo snad také jít o zločince nebo jedince vyloučené ze

společnosti. Složitější je to u knovízské kultury, která pohřbívá žárově, ale nezřídka i kostrově. Vedle toho narazíme i na pohřby neobřadní a velmi násilné. Například sídliště v Konobřích, kde se našly jedinci v jamách převážně muži ale i děti a ženy s roztržitými lebkami, podle některých interpretací se mohlo jednat o válečné zajatce (Bouzek – Koutecký 1980, 396, 404).

Velice častou interpretací některých zvláštních pohřebních praktik a manipulací či zohavení nebožtíků bývá strach z mrtvých. V dějinách můžeme najít poměrně často stopy tohoto chování, ať to bylo svazování mrtvých, zatěžkání hrobu kameny, odseknutí některých údů. Stejně tak žárový ritus a úplné zničení těla mohlo mít mimo jiné za účel ochranu před zemřelými. Je to ovšem jen jedna z teorií, důležitou součástí bylo nesporně náboženství a víra v posmrtný život a duši, která měla být ohněm od těla osvobozena.

Není zcela jasné, proč některé kultury preferovaly žárový ritus a u některých stále přetrvává inhumace. J. Neustupný navrhl, že se mohlo jednat o rodové a kmenové zvyky. Jelikož lidé dříve pevně věřili, že je potřeba těla, aby mohli nadále žít posmrtný život, bylo těžké akceptovat myšlenku na jeho úplné zničení a ne všechny kmeny ji proto přijaly bez výhrad. Mohlo se také jednat o rozhodnutí samotného jedince, který si před smrtí zvolil způsob pohřbu (Neustupný 1941, 85-86).

Vladimír Podborský nahlíží na dobu bronzovou z pohledu její náboženské složky, která je pro pohřební rituály klíčová. Vyzdvihuje hlavně sluneční kult, ve střední Evropě ovšem nejsou přímé archeologické důkazy o jeho existenci, a tvrdí, že vyvrcholení víry v nadpřirozené bytosti dosahuje maxima v době popelnicových polí rozšířením kremace. Oheň byl chápán jako slunce na zemi, měl destruktivní, ale i očišťující funkci, a dokonce i kouři, který stoupal vzhůru, lidé přisuzovali podstatu duše, která stoupá k nebesům. Příklad kremace si Podborský vysvětluje vlivem z mykénské civilizace, která s sebou zároveň přináší i uložení mrtvých do popelnic přikrytých mísou či ukládání pohřbů malých dětí do větších nádob. Časté jsou také různé rituály a obětiny těmto bohům. Lidské oběti V. Podborský vysvětluje vlivem nadvýrobku, kdy nebylo potřeba tolik pracovní síly a lidmi se tedy mohlo „plýtvat.“ (Podborský 1997, 119- 122; Podborský 1994; 2006).

Švédský archeolog a antropolog Terje Oestigaard ve svém článku definuje mrtvé lidské maso jako něco nečistého a pokud se jej potomek nezbaví, bude společnost trpět. Tělo se tedy musí zničit, aby duše mohla být očištěna a osvobozena (Oestigaard 2004, 29). Vychází přitom z hinduistického náboženství, které uplatňuje kremaci do dnes a řídí se striktně náboženskými tradicemi. Tyto poznatky potom promítá do možné interpretace archeologických pramenů.

Z antropologického hlediska se spálenými kostmi zabývají Milan Dokládál a Lubomír Prokeš. M. Dokládál využil při psaní knihy (1999) své vlastní poznatky a zkušenosti z výzkumů a experimentů se žárovými hroby a kremací vůbec. L. Prokeš (2007) se zabývá ve čtvrté kapitole své knihy vlivem žáru na lidské tělo.

Díky antropologickým poznatkům lze zjistit mnohé. Dozvídáme se například, jaké teploty kremace dosahovala podle spálení kostí, jestli byly milodary spáleny s nebožtíkem, zda se tělo spálilo hned po smrti nebo až po vyschnutí tělesných tekutin, až po takové detaily, jako v které části hranice se nebožtík nacházel. Díky moderním výzkumům, ale i experimentální archeologii lze zjistit, jak tělo a kostra reagují na rostoucí teplotu během spalování. Tato fakta, ukazují, že pravěkou kremaci můžeme zrekonstruovat, samozřejmě jen do určité míry. Mnohé detaily a významy rituálů jsou pohřbeny společně s ostatky. Samozřejmě i ta zdánlivě nejjasnější interpretace může být založená na mylných předpokladech, nicméně doba bronzová s sebou přináší nepochybně celkové prohloubení kultovní stránky života.

6. Soupis studovaných lokalit

6. 1. Starší doba bronzová

6. 1. 1. Střední Čechy

1. Brodce nad Jizerou (okr. Mladá Boleslav)

Jedná se o lokalitu se dvěma pohřebišti únětické kultury, tzv. skrčenců, vzdálené od sebe asi 2 km, objevené na terase řeky Jizery. Doposud se v této oblasti objevily hroby únětické kultury jen ojediněle. Z prvního pohřebiště nalezneme dva hroby, které byly uvnitř vyzděné opukovými kameny, spojeny červeným jílem, celkem zde nalezneme 18 hrobů. O druhém pohřebišti středního až mladšího stupně únětické kultury podal zprávu A. Knor a našel zde 7 hrobů, které již byly poškozeny a vyloupeny druhotným zásahem. Podle chemického rozboru byli nejdříve mrtví zaházeni kůrou, dobovým listím a mechem a poté pohřbeni. 2 a 3 hrob jsou orientovány S-J, což je neobvyklé.

Lit.: Rataj 1954a; 1954b; Knor 1955; Sklenář 119-120

2. Brandýs nad Labem (Praha- východ)

Pohřebiště a sídliště u Brandýsa nad Labem začal kopat J. L. Píč, který objevil bohatě vybavený hrob (bronzové jehlice, dýky, zlatou náušnici zatočenou do typu Únětického, náramky i z bílého kovu atd.) a další hrob z pocházející zřejmě z přechodu neolitu a starší doby bronzové. Pozdější záchranný výzkum A. Danielisové ukazuje, že lokalita pokrývá celé období únětické a věteřovské kultury a pak dále byla využívána v celé době bronzové a objekty se vzájemně narušují. Mohyla únětické kultury byly tvořeny kamenným věncem a zajímavý byl pohřeb dvou jedinců nad sebou (v hloubce 80 a 40 cm).

Lit.: Píč 1891, 407; Němcová 2007; Danielisová et al. 2013

3. Dolní Počernice (okr. Praha 9)

Mezi lety 1933 a 1935 zde bylo zkoumáno únětické pohřebiště starší fáze, které čítalo minimálně 77 hrobů. Další hroby byly bohužel zničeny těžbou písku. Výzkum probíhal v 5 oddělených etapách a tak pohřebiště není dobře zmapováno. Hroby jsou v řadách orientovaných SJ- JV. Asi 8 hrobů není v řadách a nacházejí se zde i osamocené hroby. Milodary zastupuje keramika a asi ve 2 hrobech byly nalezeny záušnice.

Lit.: Hásek 1959; Lutovský-Smejtek a kol. 2005, 429-430; Švejcar 2012, 111-125; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002. 283

4. Klecany (okr. Praha – východ)

Výzkum v Klecanech I, proběhl pod vedením N. Profantové v letech 2005-2009. Byl vyvolán překládkou inženýrských sítí a to mohlo mít za příčinu poškození některých nálezů. 3 nové únětické hroby se nacházely v západní části celého objektu a nebyly tudíž tolik poškozené. Hroby se nacházeli na soudobém sídlišti. Výjimečným nálezem je sekera se lžicovitým ostřím typu Rümplang z hrobu 67. Lokalita je datována do závěrečné fáze starší doby bronzové či dokonce do počátku mohylové kultury.

Lit.: Felcman 1900; Ernée-Profantová 2011

5. Kněževs (Praha- západ)

Lokalita se rozkládá u obce Kněževs, zde proběhl roku 1998 výzkum pod vedením L. Smejtky. Jednalo se o rozsáhlou plochu asi 10 ha a bylo zde objeveno přibližně 2500 zahloubených objektů z několika období. Kultura únětická je zde zastoupena asi dvaceti kostrovými hroby vybavených keramikou i bronzovými šperky. Mimo to zde pohřbívala i kultura knovízská, z tohoto období nalezneme tzv. pohozence či doklady kanibalismu.

Lit.: Smejtek 1998; 2001a; 2001b; Kubálek 2001

6. Mladá Boleslav- Čejetičky

Naleziště v jihozápadně od Mladé Boleslavi – Čejetičkách, poloha „Choboty I.“ s mladoúnětickými hroby. Je zde odhadováno na 70 mohyl, lokalita je však polokulturní. Choboty III. obsahovaly 23 mohyl (původně 24). Na obou lokalitách (Choboty I – m. 7, Choboty III –m. 8.) se objevil objekt sídlištního charakteru, který není interpretován.

Lit.: Pečenka 1889, 510; Plesl 1959; 1963a; 1963b; Plesl-Beck 1993; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 56-57

7. Praha- Bubeneč (okr. Praha 6)

Roku 1920 prováděl J. A. Jíra výzkum této lokality a objevil 14 kostrových hrobů z protoúnětického a staroúnětického období. Hroby byly opět uspořádány do řad a vyskytují se jak ploché, tak mohylové hroby. Následující rok bylo objeveno pohřebiště druhé se 12 hroby ze stejného období. Pohřebiště jsou prvními, která byla podrobena rozboru s cílem jej blíže zařadit do únětické kultury.

Lit.: Jíra 1923; Jíra 1924; Sklenář 1974, 65; Lutovský-Smejtek a kol. 2005, 417, 421

8. Praha- Miškovice

Pohřebiště se nachází na severovýchodním okraji Prahy. V letech 1999 a 2001 zde proběhl výzkum a postupně bylo odkryto 43 hrobů, z celé starší doby bronzové ve střední Evropě, soustředěných do různě velkých skupin. Zvláštní výbavu obsahoval hrob staré ženy, který obsahoval mimo jiné dýku a dlátitou sekeru. Lokalita zřejmě nese i zásahy druhotných pohřbů

Lit.: Ernée 2000; Ernée-Majer 2009; Ernée-Müller-Rassmann 2012; Smejtek-Lutovský 2005, 446-447, Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 286

9. Únětice (okr. Praha- západ)

Eponymní lokalita starší doby bronzové, prokopána roku 1879 lékařem Č. Ryznerem. Jedná se o dvě pohřebiště klasické fáze únětické kultury vzdálené od sebe asi 100 m. První obsahovalo na 32 hrobů ve 3 řadách. Na druhé je 29 hrobů v 6 řadách, jedná se většinou o vyzděné hrobky velkými i malými kameny. V hrobech jsou stopy dřevěného vyložení nebo možná dřevěných rakví. Obě pohřebiště jsou chronologicky shodné.

Lit.: Ryzner 1878-1881; Sklenář 1974, 122; Hásek 1980; Moucha 1980; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 370-372; Sankot-Vojtěchovská 2002

6. 1. 2. Jižní Čechy

10. Hluboká nad Vltavou (okr. České Budějovice)

Lokalita se nachází v revíru „Stará Obora“ a začala se prokopávat od roku 1935 dr. A. Swanzenbergem. Našlo se zde 35 mohyl jak doby bronzové, tak doby halštatské. Mohyly byly bohatě vybaveny, nalezeny byly různé druhy jehlic, se zdobenými hlavicemi, náhrdelník z měděných korálků, měděná žebra, spirálovité terče či keramiku.

Lit.: Hájek 1954, 124-126; Beneš-Michálek-Zavřel 1999, 28; Beneš-Chvojka 2003

11. Hosty (okr. České Budějovice)

V obecním lese „Na pláni“ a „Kopcová“ se rozkládá rozsáhlé polokulturní mohylové pohřebiště, které skrývá hroby od starší doby bronzové po dobu halštatskou s celkovým počtem 78 mohyl. Pohřebiště je značně poničeno vybíráním kamenů z mohyl pro stavbu silnice. Zajímavá je mohyla I., která skrývala bohatý inventář a nejméně 2-3 kostrové hroby.

Lit.: Hájek 1954, 126-128; Beneš 1987; Beneš-Michálek-Zavřel 1999, 52-53

12. Protivín (okr. Vodňany)

Skupina poměrně malých 15 mohyl, z nichž jednu prokopal r. 1940 B. Dubský. Výbava (náramky, masivní tyčinky, jehlice) patřila zřejmě žárovému pohřbu, toto zjištění ovšem není jisté.

Lit.: Hájek 1954, 134; Dubský 1949, 102; Fröhlich-Michálek 1978, 102; Fröhlich 1997, 167; Chvojka-Křišťuf-Rytíř 2009, 89

13. Těšínov (okr. Písek)

Polykulturní lokalita nacházející se v polesí Těšínova, poloha „Sýkavka.“ Výzkum zde vedl roku 1942 B. Dubský, který prokopal mohylu oválné konstrukce, kde objevil dětský hrob, který byl zřejmě žárový. Dále se zde nacházely i ploché hroby s kamenným obložením Další mohylu objevil asi 200m od první v poloze „Selská“ kde se našla hrobová výbava (dýčka, koflík, náramek) která patřila zřejmě kostrovému pohřbu.

Lit.: Dubský 1949, 72-77, 84-87; Hájek 1954, 136-138; Fröhlich-Michálek 1978, 105-108; Michálek 1981, 11-26; Sklenář-Sklenářová-Slabina 355-356; Chvojka-Křišťuf- Rytíř 2009, 88

6. 1. 3. Severní a severozápadní Čechy

14. Blšany (okr. Louny)

Na lokalitě se nachází na 40 hrobů z toho 13 starší i mladší fáze únětické kultury nacházejících se v pískovných severně a severozápadně od obce. Jedná se o dvě polohy 160/1 a 166/1. Nalezeny zde byly pohřby až s třemi jedinci. Zvláštností je ukládání hlavy zvlášť do samostatné nádoby (hrob 10).

Lit.: Dohnalová 1954; Plesl 1954b; Pleinerová 1960

15. Březno u Loun

Polykulturní lokalita je sídlištěm a zároveň pohřebištěm únětické kultury. Dvě skupiny hrobů leží ve východní a severní části naleziště. První skupinu hrobů tvoří 18 pohřbů. Mimo jednotlivých hrobů se našel i hrob č. 11 se 4 pohřbenými jedinci, kde jsou důkazy

opakovaného pohřbívání, což zřejmě souvisí s rodinnými hrobkami. Druhá skupina obsahovala 45 hrobů v řadách. Nalezl se zde i pohřeb jedince bez dolních končetin. Zajímavé je i přísné dodržování pravidel umístění, kdy ženy jsou v dvojhrobech vždy v západní části a muži vždy na východní části hrobu.

Lit.: Hnízdová 1955; Pleinerová 1966, 359-370; Sklenář 1974, 114-115

16. Jenišův Újezd (okr. Teplice)

Na pravém břehu Lomského potoka bylo nalezeno pohřebiště mlado a staroúnětické kultury. Celkem bylo nalezeno 12 hrobů mladší fáze, 6 hrobů starší fáze a nejjíznější dvojice hrobů patřila KZP. Hroby měly kamennou konstrukci a vcelku bohatou výbavu.

Lit.: Beneš 1988; Čech 1995

17. Liběšovice (okr. Louny)

Na lokalitě se nacházelo sídliště a dvě skupiny hrobů. První obsahovala 33 hrobů rozmístěných v řadách. Druhá vzdálená 30-50 m obsahovala hrobů 11. Inventář hrobů odpovídá mladoúnětické fázi, mimo keramiky obsahoval také šperky a výjimečně nástroje a zbraně.

Lit.: Moucha-Pleinerová 1966; Pleiner-Rybová, 347

18. Postoloprty (okr. Louny)

Lokalita je známá především neolitickým osídlením, mimo to zde bylo nalezeno o sídliště a hroby starší únětické kultury. 4 z 5 hrobů jsou bezpečně datovatelné do tohoto období. Hroby jsou bohatě vybaveny keramikou, neobvyklý je hrob V. který obsahoval dvojhrob. V jedné části se nacházeli jejich ostatky a v druhé dvě lebky, což svědčí o složitějších rituálech únětické kultury. Únětické sídliště této lokality je také prvním zkoumaným ve velkoplošném charakteru.

Lit.: Soudský 1953; Hnízdová 1953; Pleinerová 1962

19. Velké Žernoseky (okr. Litoměřice)

Jedná se o jednu z nejbohatších polykulturních lokalit. Bylo zde nalezeno celkem 47 hrobů mlado a staroúnětické kultury, z čehož 31 ji patřilo bezpečně. Hroby měly oválnou, kamennou konstrukci a převažovaly zde kolektivní pohřby.

Lit. :Moucha 1961b, 8-20; Pleinerová 1966, 346-352; Křišťuf-Švejcar 2013

20. Polepy

Pohřebiště starší doby bronzové zkoumané roku 1925 F. Dvořákem. Bylo zde nalezeno 142 hrobů se 157 jedinci, přes polovinu tvořily ženy a třetinu muži. Na východě se jednalo o starší fázi a na západě o mladší fázi únětické kultury. Kromě jednotlivých hrobů se objevily i dvoj a trojhroby. 3 případy ukazují na uložení matky a spálených ostatků dítěte.

Lit. :Dvořák 1926; Moucha 1954; 1987; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 273-274

6. 2. Střední doba bronzová

6. 2. 1. Západní Čechy

21. Červený Hrádek – Černá Myť (okr. Plzeň- sever)

Polykulturní pohřebiště se nachází v lese Černá Myť u obce Červený Hrádek a kromě mohylové kultury uchovává hroby i z doby halštatské a časně laténské. Roku 1888 tu proběhl výzkum J. Strnadem, na něj roku 1894 navázal F. X. Franc a otevřel 17 mohyl. Celkově se zde našlo 55 mohyl. Mohyly měly vždy kamennou konstrukci, někdy i kamenný věnec. Hroby byly žárové i kostrové.

Lit.: Čujanová-Jílková 1961, 196; 1970, 20-24; Justová 1968, 26; Šaldová 1988, 222-227; Sklenář-Sklenářová-Sklabina 2002, 266

22. Ejpovice (okr. Plzeň- sever)

Mohyly se nacházejí v Kokotském lese a společně s mohylami v Horomyšlicích čítaly původně až kolem 500 mohyl, v Ejpovicích bylo evidováno 123 a 82 mohyl bylo prokopáno F. Křikavou. V tehdejší době se jednalo o největší koncentraci mohyl u nás. Pohřebiště se dělí podle složení a úpravy hrobů do 4 skupin. Kromě keramiky zde najdeme i bronzové nožíky, jehlice, náramky či bronzové šipky. Roku 1956 zde proběhl záchranný výzkum, dnes je pohřebiště zcela zničeno.

Lit.: Křikava 1883, 343-358; Smolík 1878; Píč 1900; Šaldová 1988, 197-201; Čujanová-Jílková 1970, 24-27

23. Kaliště u Červeného Poříčí (okr. Klatovy)

Nad údolím řeky Úhlavy v poloze Teplý les se nachází mohylové pohřebiště s nejméně 100 – 120 většími mohylami. Výzkum zde roku 1895- 1909 prováděl J. Szombathy a povrchový průzkum v roce 1971 V. Šaldová. Kromě střední doby bronzové se zde pohřbívalo i v mladší době bronzové.

Lit.: Píč 1900, 140; Michálek 1979, 44-53; Sklenář 1993, 103; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 138

24. Kbel (okr. Plzeň- jih)

Pohřebiště střední doby bronzové čítající původně asi 40 mohyl. Část z nich byla zničena zemědělskou činností. Pohřbívání zde bylo birituální a kromě typické keramiky zde najdeme bronzové, ale i zlaté artefakty či zbraně (sekerky).

Lit.: Píč 1900, 140; Čujanová-Jílková 1970, 36-42; Sklenář 1974, 142

25. Milínov – Javor (okr. Rokycany)

Pohřebiště se nachází v lese Javor a roku 1878- 1883 zde prováděl výzkum F. X. Franc. Z celkového počtu 42 mohyl jich prozkoumal šestnáct. V mohylách se našly jak kostrové tak žárové pohřby doprovázené keramikou, bronzovými a zlatými artefakty či jantarem.

Lit.: Čujanová-Jílková 1970, 52-57; Šaldová 1988, 104-117, 165; Křišťuf-Švejcar 2012, 221-232

26. Mírkovice (okr. Domažlice)

Lokalita je situována na horním toku Radbuzy, 12 km od hranice s NSR. Jedná se o rozsáhlé mohylové, polykulturní pohřebiště, kde nalezneme jako střední dobu bronzovou, tak halštatskou až časně laténskou. Výzkum provedli J. N. Woldřich a J. A. Jíra. Některé hroby z této oblasti jsou velmi bohatě vybavené.

Lit.: Chytráček 1990; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 206

27. Nová Huť- Dýšina (Plzeň- město)

V letech 1907- 1911 zde proběhl výzkum pod vedením F. Macháčka, který prozkoumal více než polovinu ze 125 dochovaných mohyl. Další výzkum prováděli F. Křikava a Zelenka v 80 letech 19. století a roku 1925 byl výzkum ukončen pod vedením V. Čtrnáct. Kromě střední doby bronzové je zde zastoupena i doba halštatská a laténská, pohřby těchto kultur byly vloženy do starších hrobů. Výbava hrobů byla vcelku chudá až na poslední mohylu, kde se našla zlatá folie a zlaté šperky, které patří k vzácným nálezům na našem území.

Lit.: Macháček 1909, 119; Čujanová-Jílková 1970, 56-58; Čtrnáct 1971, 178-186; Šaldová 1971, 68; Sklenář 1974, 142

28. Plzeň- Nová Hospoda (okr. Plzeň- město)

Lokalita Nová Hospoda leží asi 4 km jihozápadně od Plzně. Mohylové pohřebiště bylo nalezeno roku 1940, kdy bylo zakresleno 100 mohyl, kdy většina mohyl leží na jižní straně. Hroby jsou většinou žárové, ale asi u pěti mohyl nalezneme kostrové hroby. Pohřbívání zde probíhalo až do mladší doby bronzové. Zajímavý je hrob 35, kde nalezneme kostrový hrob, kdy je jedinec pohřben bez dolních končetin, jedná se zřejmě o doklad sekundárního uložení. Zajímavé je, že kostrové hroby byly bohatě vybaveny oproti žárovým.

Lit.: Čujanová-Jílková 1957; 1958; 1961, 197; 1970, 70-72

29. Plzeň- Radčice (okr. Plzeň- město)

Pohřebiště se nachází v Kyjovském lese u Malesic a původně se zde nacházelo kolem 70 mohyl s vnitřní kamennou konstrukcí, většina však byla prokopána amatérsky. V letech 1927- 1933 zde vedl záchranný výzkum V. Čtrnáct, kdy zkoumal především současné sídliště mohylové kultury (ale i eneolitu, pozdního halštatu i raně středověkého pohřebiště).

Lit.: Pleiner-Hrala 1986; Nováček 1997; Bašta-Baštová 1992; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 267

30. Podražnice (okr. Domažlice)

Na katastru obce Podražnice nalezneme celkem čtyři pohřebiště. Jsou to mohylníky Nová obora 1 (28 mohyl), Stará obora 2 (11 mohyl), U Remízu (2 mohyly) a Kocourkovský les, na tom leží nejvíce mohyl z těchto pohřebišť původně 40, nyní zjištěno až 73 mohyl, většina ovšem zničených. Období je zde zjištěno od B A2- B D.

Lit.: Čujanová-Jílková 1981, 300; 1992; 1994; Čujanová-Jílková-Chochol 1982; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 271-272

31. Sedlec (okr. Plzeň- Jih)

Mohyly se rozprostírají na jihovýchodním svahu Hůrky. Lokalita leží v zemědělsky činné oblasti, takže mohyly jsou již téměř zničeny. V letech 1887- 1883 zde zkoumal F. X. Franc. Mohyly měly kamennou konstrukci a každá obsahovala na 4 kostrové i žárové pohřby. Na lokalitě se pohřbívalo i v době halštatské a z mohyl 44 pochází dvoukolový vůz s koňským postrojem zdobeným bronzem.

Lit.: Čujanová-Jílková 1970, 83; Šaldová 1988, 86-103, 168

32. Štáhlavy (okr. Plzeň- město)

Pohřebiště se rozkládá mezi zámkem Kozlem a zříceninou Lopatou. Jedná se o první systematicky prozkoumané mohylové pohřebiště v Čechách. Průzkum zde prováděl F. X. Franc v letech 1878- 1884. Prozkoumáno bylo 91 mohyl, o 37 z nich není žádný záznam. Střední dobu bronzovou zde zastupuje 26 pohřbů, většina je žárových u 3 mohyl jsou kostrové hroby. Dále zde jsou i pohřby milavečské (27) a halštatsko-laténské (14). Mimo starých keramických tvarů se zde našly bronzové či zlaté artefakty.

Lit.: Jílková-Rybová-Šaldová 1959; Šaldová 1988, 49-87, 166-168; Čujanová-Jílková 1970, 90; Šmejda 2003, 33-36

33. Vrhavěč (okr. Tachov)

Mohylové pohřebiště se nalézá v lese V kopcích asi 9 km jižně od Stříbra. Systematický výzkum zde provádělo Západočeské muzeum v Plzni pod vedením V. Čtrnáct v letech 1928-30, kdy z celkově 30 mohyl bylo prozkoumáno 16. 8 mohyl patřilo střední době bronzové. Hroby byly žárové i kostrové. Na základě keramiky, která náležela mladší fázi mohylové kultury, byl definován vrhavecský typ.

Lit.: Čujanová-Jílková 1961, 198; 1970, 107-112; 1977; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 396

34. Žákava (okr. Plzeň- jih)

Pohřebiště se nachází v lese Svářeč a první systematický výzkum zde prováděl ke konci 19. století F. X. Franc. Zde prokopali 52 mohyl z celkového počtu 92, z nichž 47 náleželo kultuře mohylové. Další hroby byly milavečské a pozdní halštatské. Při výzkumu je také zjištěna 1 sídlištní situace mohylové kultury.

Lit.: Čtrnáct 1950; Šaldová 1988, 118-142, 170-172; Čujanová-Jílková 1970, 125; Šmejda 2011, 119-127

6. 2. 2. Jižní Čechy

35. Albrechtice nad Vltavou (okr. Písek)

Lokalita se nachází v oblasti u hájovny Kopanina a lze zde najít asi 17 mohyl střední doby bronzové, halštatské a raně laténské. Průzkum probíhal koncem 19. století a zjištěna byla kamenná konstrukce mohyl a kamenný věnec. V poloze V kopcích bylo objeveno další mohylové pohřebiště, to bylo bohužel zničeno

Lit.: Fröhlich-Michálek 1967; 1978, 89; Fröhlich 1997, 5; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 18; Chvojka-Křišťuf-Rytíř 2009, 104

36. Čichtice (okr. Strakonice)

Mohylové pohřebiště se nachází v Čichtickém lese Na Babici v mírném jižním svahu. Celkově zde bylo nalezeno asi 65 mohyl s vnitřní kamennou konstrukcí. Mimo střední doby bronzové zde jsou hroby i z mladší doby halštatské. Mimo keramiky (mj. i tzv. český džbánec) se našly i bronzové artefakty.

Lit.: Michálek-Parkman 1969, 7-40; Michálek-Fröhlich 1979, 18-19

37. Hemery u Bechyně (k. ú. Hvoždany u Bechyně, okr. Tábor)

Jedná se o mohylové pohřebiště čítající asi 60 mohyl, nacházející se v lese Hemery. Mohyly pocházejí jak ze střední, tak mladší doby bronzové, dále z doby halštatské a laténské. Výzkum započal J. L. Píč (1894-1905), který objevil 28 mohyl v poloze Hošková, dále zkoumal Muzejní spolek v Bechyni i americká expedice z Harvardské univerzity, pod vedením J. Fewkese (prozkoumány 2 mohyly). Ve zmiňované poloze Hošková se našly modré a zelené korálky, které patří k nejstarším nálezům ze sklovité hmoty u nás. Z jiné mohyly na této lokalitě pochází vzácná bubínková spona nebo modrý skleněný korálek s bílou klikátkou.

Lit.: Píč 1898-1899; 1909, 26; Dubský 1949, 642; Fröhlich-Michálek 1981, 47; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 120; Menšík 2008, 42; Křišťuf 2010

38. Řepeč (okr. Tábor)

Mohylové pohřebiště se nachází v lese Atlas při toku Kášovického potoka. Lokalita čítá přes 40 mohyl, které jsou ve většině porušeny staršími výkopy. Nálezy pocházejí jak ze střední, tak i z mladší doby bronzové a dále halštatské i laténské. Výzkumy vedli roku 1873 J. Máchal a J. Domečka (2 mohyly). Na ně navázal J. L. Píč 1923, 24 mohyl. Mohyly mají vnitřní kamennou konstrukci a obsahují žárové hroby. V největší mohyle byly uloženy spálené ostatky muže a ženy ve střední době bronzové, nalezen byl prsten se spirálkami, náramek, jehlice atd. V době halštatské byl přidán třetí pohřeb bojovníka s plnou výbavou a součástmi koňského postroje.

Lit.: Píč 1898-1899; 1900, 158; Eisner 1922-1923; 11-12; Dubský 1949, 102,107,189; Beneš-Michálek 1975, 158; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 308; Menšík 2008, 47-48

39. Sepekov (okr. Písek)

Lokalita se nachází v lese zvaný Chlum na trati Osičiny. Jedná se o pohřebiště s 20 mohylami odkryté v letech 1865 a 1878 J. K. Hrašem. Pohřebiště bylo zkoumáno také v letech 1898-99 J. L. Píčem, který specifikoval, že do střední doby bronzové náleží 8 mohyl. Na lokalitě se pohřbívá žárově i kostrově. Některé mohyly mají kamenný věnec, v mohyle 1 byly nalezeny zlaté šperky.

Lit.: Hraše 1964-1965; Píč 1898-1899; 1900, 152-153; Chvojka-Křišťuf-Rytíř 2009, 105-106

6. 2. 3. Střední Čechy

40. Velká dobrá (okr. Kladno)

Mohylové pohřebiště se nachází v oblasti Hůrka a je jedním z mála ve středních Čechách. Výzkum zde probíhal pod vedením J. L. Píče a J. Szombathy v letech 1890- 1891 a objeveno bylo 64 mohyl. Hroby byly jak žárové, tak kostrové (některé skříňkové). 4 až 6 mohyl patřilo knovízské kultuře a některé době halštatské.

Lit.: Sklenář 1974, 140; Michálek 1999; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 384-385

6. 3. Mladší a pozdní doba bronzová

6. 3. 1. Západní Čechy

41. Brdo u Manětína (Plzeň- sever)

Na tomto birituálním pohřebišti se střetává milavečská a knovízská kultura. První hrob kultura popelnicových polí zde byl objeven roku 1966, výzkum probíhal 1976- 1985 a bylo nalezeno 85 hrobů. Na několika hrobech byly pozůstatky zřejmě menší hlinité mohyly, celkově pohřebiště odrývá pestrou škálu pohřebních rituálů.

Lit.: Kytlicová 1985, 13-14; 1988

42. Dýšina- Ejpovice (okr. Plzeň- sever)

Pohřebiště milavečské kultury u Dýšiny se nalézá v lese v oblasti zvané Kokotsko. od 70. let 20. století zde zkoumal J. Smolík a uvádí zde na 500 mohyl. Jedná se tedy o největší mohylové pohřebiště v Čechách. Největší prozkoumaná mohyla na tomto území má v průměru 20 m. Mimo pohřbů z mladší doby bronzové se objevuje i kultura halštatská.

Lit.: Smolík 1878, 55; Křikava 1883, 290; Rybová-Šaldová 1858, Šaldová 1988, 197-201

43. Levousy (okr. Litoměřice)

Lokalita je pohřebištem a zároveň sídlištěm. Nacházejí se zde dvě skupiny mohyl původně určeno 42, ve skutečnosti pouze 30-35 mohyl. Pohřby nalezneme jak žárové v drtivé většině, tak kostrové (hrob 36. skříňkový, nedatovatelný). Zajímavostí je mohyla 6, která je konstrukčně shodná s mohylou 58 z Kokotska u Ejpovic.

Lit.: Smrž 1975

44. Milavče (okr. Domažlice)

Milavče jsou dle J. Eisnera zvolené jako eponymní lokalita milavečské kultury. Množství mohyl, které zde bylo nalezeno, rozdělil F. Lang do tří skupin. Skupina A- asi 30 mohyl, Skupina B- čtyři mohyly, skupina C- 12 mohyl. Pohřebiště obsahuje skupinu mohyl, které jsou výbavou výjimečné na českém území. Je zde několik mužských hrobů se zbraněmi, výjimečná je mohyla 1 z C skupiny, která obsahuje útočné i ochranné zbraně, picí soupravu která je součástí vozu.

Lit.: Smolík 1879; 1882; 1884; Lang 1887a; 1887b; 1888; 1897; Eisner 1921, 11-26; Doubová 1962; Čujanová-Jílková 1984, 411; Kytlicová 1988, 343-346

45. Nynice (okr. Plzeň- sever)

Toto žárové pohřebiště a zároveň sídliště se nalézá asi 17km severovýchodně od Plzně. Je výplní mezi obdobími BD- HA až HC a tím se lokalita stala základem pro definování kultury nynické. Část pohřebiště se začala kopat v letech 1953-1960. Pohřebiště fungovalo jako v pozdní době bronzové (64 hrobů) tak v době halštatské a halštatsko- laténské. Většina hrobů je rozrušena nebo jsou neurčitelné.

Lit.: Šaldová 1954; 1965; Chochol 1969

46. Staňkovice (okr. Louny)

Štítarské pohřebiště ve Staňkovicích u Žatce bylo zkoumáno v 30. a 60. letech 20. století žateckým muzeem a jeho spolupracovníky. Zachyceny jsou zde hroby i mohylové a knovízské kultury. Většina hrobů je žárových, kůstky jsou uloženy v popelnici. Ojedinelý je kostrový hrob 38, který má polohu na zádech. Většina hrobů je párových.

Lit.: Koutecký-Bouzek 1967

47. Štáhlavy (okr. Plzeň-jih)

První systematický výzkum mohylníku v Čechách vedl v letech 1878-1884 F. X. Franc. Z celkového počtu 91 mohyl není 37 vůbec zmíněno ve Francových záznamech. Pohřbívání zde trvalo od střední, před mladší dobu bronzovou až po dobu laténskou. Mladší době bronzové, konkrétně milavečské kultuře náleží 27 mohyl.

Lit.: Jílková-Rybová-Šaldová 1959; Šmejda 2003, 33-36

6. 3. 2. Severní a severozápadní Čechy

48. Hostimice (okr. Teplice)

Bohatý nález artefaktů prvně interpretován jako bronzový depot, Při výběru nálezů 1907-1908 se ukázalo, že se jedná o bohatě vybavený hrob. Mimo keramiky se zde našla bronzová sekerka, dláto s tulejí, hroty šípů, jehlice, bronzový řetízek, bronzový disk s otvorem uprostřed či železná dýka. Hostimice jsou také eponymním nalezištěm nejmladší skupiny bronzových depotů (HaB3).

Lit.: Böhm 1937; Kytlicová 1988, 349-350; Budinský 1978, 68-69

49. Chodouny u Roudnice nad Labem

Lužické pohřebiště se nachází v krajině tzv. Zálabí. Archeologický výzkum zde probíhal v letech 1958- 1973 a pojí se hlavně se jménem J. Hraly. Se 77 žárovými hroby se pohřebiště řadí mezi 3 největší v severozápadních Čechách. Nejdůležitější objev je hrob 49. který čítal nejbohatší keramickou výbavu (32 milodarů). Našlo se zde i přes 140 objektů, většina patřila době laténské.

Lit.: Hrala 1972a; 1972b; 1973; 1975a; 1975b; 1975c; Trefný-Jiráň a kol 2012

50. Třebusice (okr. Most)

Tato lokalita je významná především rozsáhlým pohřbíváním od eneolitu, přes dobu bronzovou, mladší dobu římskou až po raný středověk. Z knovízské fáze zde nalezneme 50 hrobů z toho 4 kostrové, je to tedy největší knovízské pohřebiště v severozápadních Čechách.

Lit.: Bouzek-Koutecký 1972; Sklenář, 253-255; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 364

6. 3. 3. Východní Čechy

51. Jeřice (okr. Jičín)

Toto lužické mohylové pohřebiště z mladší a pozdní doby bronzové nalezneme v poloze zvané Třešňovka. Na jižním svahu se původně nacházelo asi 200 mohyl, bohužel většina byla zničena zemědělskou činností a dnes rozpoznáme pouze 15 mohyl. Zajímavá je skutečnost, že pohřbívání pod mohylami není pro lužickou kulturu typické a setkáme se s ním výjimečně. Hroby byly žárové a mezi mohylami se objevují i ploché hroby.

Lit.: Vokolek-Rataj 1964; Vokolek 2003, 118-122

52. Kunětice (okr. Pardubice)

Jedná se o rozsáhlé pohřebiště lužické kultury, které bylo nesystematicky zkoumáno již od 19. století. Jsou zde doloženy superpozice, které dokládají navršení mohyl na původní hroby. Kromě lužické kultury zde nalezneme i slezskoplatěnickou, která se nacházela na okraji areálu. Významným objevem této lokality je nález dvojramenného mlatu, který byl zřejmě importem z mohylového prostředí. Byl zřejmě symbolem pro významnou osobu nežli zbraní. Tyto nálezy podobných sekeromlatů jsou v Čechách pouze tři.

Lit.: Košťál 1913; 1918; Vokolek 1960; 1992; Hralová 1976; Sklenář 2006

53. Ostroměř (okr. Jičín)

Pohřebiště se nachází v poloze na Boráku a roku 1962 bylo odkryto hlubokou orbou. Proto zde proběhl záchranný výzkum 1963- 1964, který dohromady zaznamenal 103 hrobů z toho 13 lužických a 90 slezskoplatěnických které se vzájemně narušují. Další hroby byly zničeny. Nedaleko se nachází i soudobé sídliště.

Lit.: Vokolek 1999; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 246-247

54. Třebešov (okr. Rychnov nad Kněžnou)

Toto pohřebiště se rozkládá v poloze pod Hájkem. Roku 1909 zde došlo k objevu lužického a slezskoplatěnického pohřebiště, kde roku 1911 vykopal L. Domečka 110 hrobů, celkem jich ale bylo objeveno 153, přičemž 4 patří lužické kultuře. Necelých 100 m odtud se rozkládá také sídliště patřící k pohřebišti.

Lit.: Vokolek 1966; Sklenář 1974, 176; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 363

6. 3. 4. Střední Čechy

55. Mšec (okr. Rakovník)

Pohřebiště se nachází v poloze v Rači. Odkryto bylo v 60. letech 20. století a prozkoumalo se na 60 hrobů. To z něj činí jedno z největších pohřebišť ve středních Čechách. Hlavní výbavou v hrobech jsou etážovité nádoby, pohřebiště tak lze dobře začlenit do knovízské kultury

Lit.: Hrala 1973; Sklenář 1974, 52-53; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 220

56. Křepenice (okr. Příbram)

Pohřebiště knovízské kultury nacházející se na lokalitě Kamenná Hůrka, ve středním Povltaví. V lomu této lokality bylo roku 1932 náhodně objeveno a následně zkoumáno v letech 1933- 1934 J. Böhmem i významným americkým antropologem V. J. Fewkesem. Dále ho zkoumali J. Neustupný či L. Hájek. Oproti typickým knovízským pohřebišťům, která většinou čítají max. desítky hrobů, bylo na Křepenicích nalezeno více než 110 žárových pohřbů a tak je největším pohřebišťem této kultury. Asi 300 m od pohřebiště bylo nalezeno i soudobé sídliště.

Lit.: Bouzek 1963; Hrala 1973; Plesl-Hrala 1987; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 163-164; Korený a kol 2011

57. Praha- Modřany (okr. Praha 4)

Pohřebiště fungující od konce mohylové kultury před knovízskou až do kultury bylanské. Zachycuje počáteční fázi kultury knovízské. Keramické tvary dokládají vznik a vývoj knovízské kultury od kultury mohylové. Hroby mají lužické vlivy, což je v pražské kotlině neobvyklé.

Lit.: Böhm 1937; Bouzek 1969; Hrala 1973; Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 286

6. 3. 5. Jižní Čechy

58. Jinín (okr. Strakonice)

Jinín je výjimečný tím, že je prvním pohřebištěm zkoumaným v jižních Čechách z období popelnicových polí. Bylo zkoumané v letech 1922- 1923 Bedřichem Dubským a je datované do vyspělé fáze knovízské kultury. Zajímavé jsou i hroby v kamenných skříňkách.

Lit.: Dubský 1949, 160-162

59. Strakonice

Pohřebiště se nachází na východ od města Strakonice, asi 100 m od řeky Otavy. Objeveno bylo roku 1987, záchranný výzkum vedl J. Michálek. V současné době jde o druhé největší knovízské pohřebiště jižních Čech. Jde o pohřebiště s 18 plochými žárovými hroby náležející kultuře knovízské. Všechny hroby jsou porušené orbou. 200 m od pohřebiště se nachází sídliště.

Lit.: Dubský 1949, 564, 567; Michálek 1993

60. Topělec (okr. Písek)

Pohřebiště se nachází asi 1 km od řeky Otavy. Je to největší pohřebiště v jižních Čechách a bylo zde odkryto žárových 37 hrobů. Na lokalitě proběhl plošný odkryv, lze tedy přesně popsat rozmístění hrobů. Lokalizováno bylo i žároviště, tedy místo určené k pálení mrtvých.

Lit.: Dubský 1926-1927; 1949, 168; Beneš-Fröhlich-Michálek 1973, 128-129; Braun-Fröhlich 1978; Chvojka 2006; Chvojka-Křišťuf-Rytíř 2009, 134

7. Seznam použité literatury

- Aldhouse-Green, M. J. 2001: Dying for the gods : human sacrifice in Iron Age and Roman Europe. Tempus.*
- Bašta, J. - Baštová, D. 1992: Středobronzová mohyla u Radčic. Bašta, Jaroslav. Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie. Svazek 8.*
- Beneš, A. 1987: Hosty, okr. České Budějovice. Výzkumy v Čechách 1984- 1985. Praha.*
- Beneš, J. 1988: Malé únětické pohřebiště v Jenišově Újezdě a otázka nekompletnosti pohřební populační skupiny. In: M.Dočkalová (ed.), Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové, 31-42. Brno*
- Beneš, A. – Fröhlich, J. – Michálek, J. 1973: Topělec u Písku. Nové archeologické nálezy, Výběr 10,*
- Beneš, A. – Michálek, J. 1975: Řepeč, okr. Tábor, Výzkumy v Čechách 1972*
- Beneš, A. – Michálek, J. – Zavřel, P. 1999: Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice. Díl 1. Soupis a studie. Díl II. Atlas. Praha*
- Beneš, A. - Chvojka, O. 2003: Dva hromadné nálezy ze starší doby bronzové z Hluboké nad Vltavou. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 16, 5-13.*
- Bouzek, J. 1958: Etážovitě nádoby v jižních Čechách a v sousedních oblastech. Archeologické rozhledy 10. 345-348, 363-408, 548-575.*
- Bouzek, J. 1963: Problémy knovízské a milavečské kultury. Bouzek, Jan. In: Sborník Národního muzea v Praze 17, č. 2-3, 57-118.*
- Bouzek, J. 1969: Nové pozdně mohylové hroby z Modřan u Prahy. Archeologické rozhledy 21, 485- 490.*
- Bouzek, J. - Koutecký, D. 1980: Mohylové a knovízské pohřby v jámách ze severozápadních Čech. Památky archeologické 71, 360-432.*
- Böhm, J. 1924: Rozšíření kultury únětické. Památky archeologické 34, 1-14.*
- Böhm, J. 1937: Základy hallstattské periody v Čechách. Praha.*
- Braun, P. - Fröhlich, J. 1978: Knovízské pohřebiště u Topělce, Výběr 15, 236-237*
- Břicháček, P. 1991: Hosty (district od České Budějovice) – an enclosed settlement of the Early Bronze Age. In: Archaeology in Bohemia 1986-1990. Praha. 90-94.*
- Budinský, P. 1978: Teplicko v pravěku II. Teplice.*
- Čech, P. 1995: Sídlištní nálezy KŠK a únětické hroby z Jenišova Újezda. In: V. Blažek, J. – Meduna, P. (eds.) – 1995*
- Čtrnáct, V. 1950: K pohřebnímu ritu v mohylách na Plzeňsku. Obzor prehistorický 14, 371-375.*
- Čtrnáct, V. 1971: Mohylové pohřebiště nad Novou Hutí u Dýšiny (okres Plzeň - sever) a jeho vztahy k středodunají a mohylovému území Bavorska. Výzkumy v Čechách 1971, 178-284.*
- Čujanová-Jílková, E. 1957: Výzkum mohylového pohřebiště v Plzni- Nové Hospodě. Archeologické rozhledy 9, 31-32, 43- 45, 49- 57.*
- Čujanová-Jílková, E. 1958: Nejstarší a nejmladší horizont západočeské mohylové keramiky na pohřebišti v Plzni- Nové Hospodě. Památky archeologické 49, 312- 347.*
- Čujanová-Jílková, E. 1961: Kostrové pohřby ze střední doby bronzové v mohylách na Plzeňsku. Památky archeologické 52, 195-200. Praha.*
- Čujanová-Jílková, E. 1964: Východní skupina českofalcké mohylové kultury. Památky archeologické 55, 1-81.*

- Čujanová-Jílková, E. 1970: Mittelbronzezeitliche Hügelgräberfelder in Westböhmen. Archeologické studijní materiály 8. Praha.
- Čujanová-Jílková, E. 1971: Žárové hroby na sídlišcích z rozhraní starší a střední doby bronzové v českobavorské oblasti. Archeologické rozhledy 23, 683-699.
- Čujanová-Jílková, E. 1975: Zlaté předměty v hrobech českofalcké mohylové kultury. Památky archeologické 66, 74-132.
- Čujanová-Jílková, E. 1977: Mohylové pohřebiště ve Vrhaveči a horizont nálezů středodunajské mohylové keramiky v západních Čechách. Památky archeologické 68, 74-116.
- Čujanová-Jílková, E. 1981: Kulturní vztahy západních Čech na počátku střední doby bronzové. Památky archeologické 72, 300-339.
- Čujanová-Jílková, E. 1992: Die westböhmisches Hügelgäberkultur auf den Gräberfeldern bei Podražnice. Památky archeologické 83, 248- 287.
- Čujanová-Jílková, E. 1994: Mohylové pohřebiště Podražnice-Kocourovský les. Archeologické rozhledy. 46, 131-133.
- Čujanová-Jílková, E. – Chochol, J. 1982: Vzájemný vztah dvou současných milavečských pohřebišť, Památky archeologické 73, 293-311.
- Čižmář, Z. 2006: Dobšice (okr. Znojmo), Přehled výzkumů 47, 163.
- Danielisová, A. et al. 2013: Mohyla únětické kultury z Brandýsa nad Labem jako doklad ojedinělých pohřebních praktik starší doby bronzové. Archeologické rozhledy LXV, 56-88.
- Diehl, D. – Donelly, P. M. 2007: Historie kanibalismu aneb ochutnej svého souseda. Praha.
- Dohnalová, V. 1954: Prvá jáma z Blšan u Loun. Archeologické rozhledy 6, 8- 10
- Dokládal, M. 1999: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob. Brno.
- Doubová, M. 1962: Mladší doba bronzová v západních Čechách. Nepublikovaný rukopis diplomové práce. FF UK Praha.
- Dubský, B. 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.
- Dvořák, F. 1926: Pohřebiště únětické kultury v Polepech u Kolína. Památky archeologické 35/1, 22-45.
- Eco, U. 2013: Dějiny legendárních zemí a míst. Mauzoleum v Halikarnassu. Praha.
- Eisner, J. 1921: Jižní Čechy v době předhistorické. Jihočeská čítanka 1, 11-26.
- Ernée, M. 2000: Hroby únětické kultury z Prahy 9 – Miškovice – Gräber der Aunjetitzer Kultur aus Prag 9 – Miškovice. In: P. Čech – M. Dobeš edd., Sborník Miroslavu Buchvaldkovi – Festschrift Miroslav Buchvaldek, Most: ÚAPPSZČ, 71–76.
- Ernée, M. – Majer, A. 2009: Uniformita, či rozmanitost pohřebního ritu? Interpretace výsledků fosfátové půdní analýzy na pohřebišti únětické kultury v Praze 9 – Miškovících, Archeologické rozhledy 61, 493-508
- Ernée, M. – Profantová, N. 2011: Pohřebiště únětické kultury v Klecanech, okr. Praha-východ. Archeologické rozhledy LXIII, 307-330.
- Ernée, M. - Müller, J. - Rassmann, K. 2012: Ausgrabung des frühbronzezeitlichen Gräberfelds der Aunjetitzer Kultur von Prag-Miškovice. Auswertung und erste Ergebnisse der naturwissenschaftlichen Untersuchungen: 14C-Daten und Metallanalysen, Germania 87/2009, 355-410
- Felcman, J. 1900: Hroby se skrčenými kostrami v Klečanech. Památky archeologické 19, 163-164.
- Filip, J. 1936-37: Popelníková pole a počátky doby železné v Čechách. Praha.
- Fröhlich, J. 1997: Písecko v zrcadle archeologie. Písek.

- Fröhlich, J. – Michálek, J. 1967: Nové archeologické nálezy na Písecku v letech 1985- 1965. Bulletin záchranného oddělení 4/1966, 51-73. Praha.*
- Fröhlich, J. – Michálek, J. 1978: Archeologické nemovité památky okresu Písek. Zprávy Československé společnosti archeologické 20.*
- Hájek, L. 1954: Jižní Čechy ve starší době bronzové. Památky archeologické 45, 115-189.*
- Harding, J. - Healy, F. 2007: The Raunds Area Project. A Neolithic and Bronze Age Landscape in Northamptonshire, Swindon: English Heritage.*
- Hásek, I. 1959: Staroúnětické pohřebiště v Dolních Počernicích u Prahy. Fontes Archaeologici Pragenses 2. Pragae.*
- Hásek, I. 1980: Únětická kultura ve střeoevropské archeologii posledního století. K stému výročí výzkumu v Úněticích. Časopis Národního muzea, řada historická 149, 121-150.*
- Hnízdová, I. 1953: Osada a chaty únětického lidu v Čechách. Archeologické rozhledy 5, 375-376, 380- 392, 424- 425, 431- 352.*
- Hnízdová, I. 1955: Únětické sídliště a pohřebiště v Březně u Loun. Archeologické rozhledy 7, 305.*
- Holý, L. 1956: Pohřby na sídlištích v Africe. Archeologické rozhledy 8, 236-249.*
- Hrala, J. 1972a: Výzkum lužického žárového pohřebiště u Chodoun na Roudnicku. Archeologické rozhledy 24, 278- 285.*
- Hrala, J. 1972b: Chodouny, okr. Litoměřice. Výzkumy v Čechách 1969, 40.*
- Hrala, J. 1973: Chodouny, okr. Litoměřice. Výzkumy v Čechách 1970, 41.*
- Hrala, J. 1975a: Chodouny, okr. Litoměřice. Výzkumy v Čechách 1971, 51- 52.*
- Hrala, J. 1975b: Chodouny, okr. Litoměřice. Výzkumy v Čechách 1972, 64 – 65.*
- Hrala, J. 1975c: Chodouny, okr. Litoměřice. Výzkumy v Čechách 1973, 51- 52.*
- Hrala, J. 2000: Dušníky a „dušníky“, in: P. Čech – M. Dobeš, eds., Sborník Miroslavu Buchvaldkovi, Most, 93-95.*
- Hraše, J. K. 1964- 1965: Zpráva o mohylách okolí Ratajského. Památky archeologické 6, 310-311.*
- Hraše, J. K. 1898-1899: Žárové mohyly v Bezinkách u Bechyně. Památky archeologické 18, 119-120.*
- Hůrková, J. 2011: Nové nálezy nynické kultury na Klatovsku. Archeologie západních Čech 2, 105-127.*
- Chochol, J. 1969: K problematice první poloviny prvního tisíciletí před n. l. (na základě antropologického rozboru žárového pohřebiště v Nynicích u Plzně), Archeologické rozhledy 21, 626- 641.*
- Chvojka, O. 2006: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Nepublikovaný rukopis disertační práce, FF MU Brno.*
- Chvojka, O. 2009a: Dějiny výzkumu mohylových pohřebišť na Písecku, In: Mohylová pohřebiště na okrese Písek. Archeologické výzkumy v jižních Čechách- Supplementum 6, 25-31.*
- Chvojka, O. 2009b: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Dissertationes archaeologicae Brunenses/ Pragensesque 6. Brno.*
- Chvojka, O. 2010: Postavení jižních Čech v rámci střeoevropských kultur popelnicových polí. Popelnicová polia a doba halštatská. Zborník referátov z X. medzinárodnej konferencie „Popelnicové polia a doba halštatská“ Košice, 16. - 19. september 2008, 117-136, Nitra.*

- Chvojka, O. – Křišťuf, P. – Rytíř, L. 2009: Mohylová pohřebiště na okrese Písek. 1 díl. Cíle, současný stav poznání a metoda sběru dat. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. České Budějovice - Plzeň.
- Chytráček, M. 1990: Mohylové pohřebiště u Mírkovic, okres Domažlice. Památky archeologické 81, 74- 139.
- Jarošová, I. – Zachar, T. – Trgina, G. 2012: Antropologický rozbor kosterních pozůstatků lidu lužické kultury ze žárového pohřebiště v Žiaru nad Hronom – Horných Opatovicích. Příspěvek k problematice počtu obyvatel na sídlištích lužické kultury v mladší době bronzové na středním Slovensku. Sborník národního muzea v Praze, řada A – Historie, sv. 66, č. 3-4: 47-59. Praha: Národní muzeum.
- Jelínek, J. 1988: Lidské oběti antropofagie a studium rituálů bronzové a železné doby Současný stav. In: M. Dočkalová (ed.), Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové, 1-17. Brno.
- Jílková, E. 1958: Nejstarší a nejmladší horizont západočeské mohylové keramiky na pohřebišti v Plzni- Nové Hospodě. Památky archeologické 49/2, 312-345.
- Jílková, E. – Rybová, A. – Šaldová, V. 1959: Mohylové pohřebiště na Hájku u Štáhlav. Památky archeologické 50. 54-119.
- Jíra, J. 1923: Nová pohřebiště předúnětického typu v Bubenči. Obzor prehistorický 2, 9- 36, 81- 103.
- Jíra, J. 1924: Nová pohřebiště předúnětického typu v Bubenči. Obzor prehistorický 3, 1- 19.
- Jiráň, L. et al. 2008: Doba bronzová. Archeologie pravěkých Čech 5. Praha.
- Justová, J. 1968: Nálezové zprávy AÚ ČSAV, ASM 6, 1955-
- Knor, A. 1955: Druhé únětické pohřebiště v Brodčích nad Jizerou. Archeologické rozhledy 7, 582-588, 605-607, 707-708, 714.
- Korený, R. a kol. 2011: Západní část knovízské nekropole ve Zvíroticích – Křepenicích a žárový hrob z Líchov, okr. Příbram. Příspěvek k poznání prostorové velikosti pohřebišť knovízské kultury. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 24.
- Košťál, V. 1913: Žárové pole typu lužického u Kunětic. Památky archeologické 25, 79-82.
- Košťál, V. 1918: Žárová pole u Kunětic. Památky archeologické 30, 204.
- Koutecký, D. 1990: Skeletal burials in the pits of Knovíz settlements in Bohemia. Anthropologie 28, 175- 188.
- Koutecký, D. – Bouzek, J. 1967: Štítarské pohřebiště ve Staňkovicích u Žatce. Památky archeologické 58, 37-80.
- Křišťuf, P. 2010: Výzkum mohylového pohřebiště Hemery (k. ú. Hvožďany, okr. Tábor) pomocí geofyzikálních metod. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2.
- Křišťuf, P. - Praumová, R. - Švejcar, O. 2011: Prostorové uspořádání mohylových pohřebišť na Plzeňsku - Spatial structures within barrow cemeteries in Pilsen- region, Acta FF 4/11, 104 - 128.
- Křišťuf, P.; Švejcar, O.; Praumová, R. 2013a: Monumentalita mohyl v době bronzové: odraz rodiny, nobility, genderu nebo kulturní příslušnosti. Archeologie západních Čech, roč.5. č.jaro, s.23-35.
- Křišťuf, P. - Švejcar, O. 2013b: Kontinuita pohřebních areálů: struktura a vývoj pohřebiště ve Velkých Žernosekách. Archeologické rozhledy 65, 599-617.
- Křikava, F. 1883: Mohyly v okolí řeky Klabavky, Památky archeologické 12, 289-300, 343-358.

- Kubálek, P. 2001: Lidské kosterní nálezy z únětického pohřebiště v Kněževsi u Prahy. Archeologie ve středních Čechách 5/1, 279-288.*
- Kytlicová, O. 1985: Brdo, okr. Plzeň- sever. Výzkumy v Čechách 1982- 1985.*
- Kytlicová, O. 1988: K sociální struktuře kultury popelnicových polí. Památky archeologické 79,342-389.*
- Lang, F. 1887a: O nálezech u Milaveč a Velkých Luženic. Památky archeologické 14, 211-213. str, 209-211.*
- Lang, F. 1887b: Další zpráva o mohylách u Domažlic. Památky archeologické 14, 211- 213.*
- Lang, F. 1888: Mohyly v okolí Milavečském a Chrástavském (Mohyly východní). Památky archeologické 14, 307- 316; 407- 412.*
- Lang, F. 1897: Mohyly Milavečské a Chrástavské. Památky archeologické 17, 625- 634.*
- Larsson, Å. M. 2009: Organized Chaos. Defleshing, Cremation and Dispersal of the Dead in Pitted Ware Culture. In: Back Danielsson, I. - M., Gustin, I., Larsson, A., Myrberg, N. & Thedéen, S. (Eds.) Döda personers sällskap: gravmaterialens identiteter och kulturella uttryck [On the Threshold: Burial Archaeology in the Twenty-first Century], Stockholm Studies in Archaeology 47. Stockholm University: Department of Archaeology, 109-130.*
- Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol. 2005: Pravěká Praha. Praha.*
- Macháček, F. 1909: Sborník městského historického musea v Plzni I, Městské historické museum v Plzni, jeho vývoj a jeho úkoly 37.*
- Marin Arrese, J. 1996: To Die, to Sleep: A Contrastive Study of Metaphors for Death and Dying in English and Spanish. Language Sciences 18 (1), 37-52.*
- Matoušek, V. 1982: Pohřební ritus rané únětické kultury v Čechách - Der Grabritus der frühen Aunjetitzer Kultur in Böhmen. In: Varia Archaeologica 3. Praehistorica 10, 33-55.*
- McKinley, J. 1989: "Cremations: expectations, methodologies and realities," in C. A. Roberts, F. Lee, and J. Bintliff (eds) Burial archaeology. Current research, methods and developments, British Archaeological Reports 211. 65–76. Oxford.*
- McKinley, J. 1994: The Anglo- Saxon cemetery at Spong Hill, North Elmham. Part VII: The cremation dereham: East Anglian archaeology 69.*
- McKinley, J. 1997: The cremated human bone from burial and cremation-related context, in Fitzpatrick (ed.), Archaeological excavations on the route of the A27 westhampnett bypass, west Sussex, 1992, pp. 55-73, Salisbury: Wessex archaeology report No. 12.*
- Metlička, M. 2014: Nové odkrytí a prezentace mohyly zkoumané v roce 1936 u Stříbra. In: Bureš, M. - Šmejda, L. - Šmolíková, M. (eds.), Veřejná archeologie 5. Příspěvky z konference Archeologie a veřejnost 7. Plzeň: Katedra archeologie ZČU Plzeň - Veřejná archeologie o.s., 100-105.*
- Michálek, J. 1979: West - und Südböhmische Funde in Wien. Výzkumy v Čechách - Supplementum. Praha.*
- Michálek, J. 1981: Mohylová pohřebiště v těšínovském polesí u Protivína. In: Výzkumy v Čechách 1975 – Supplementum. Praha.*
- Michálek, J. 1993: Nové žárové pohřebiště v okolí Strakonice. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 8.*
- Michálek, J. 1999: Mohylové pohřebiště ve Velké Dobré, okr. Kladno. Výzkum v letech 1890 až 1891. Ústav archeologické památkové péče středních Čech 3/1, 113-153.*
- Michálek, J. – Fröhlich, J. 1979: Archeologické nemovité památky v okrese Strakonice. České Budějovice – Strakonice. 18-19.*

- Menšík, P. 2008:* Mohylová pohřebiště na Táborsku. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. České Budějovice: Jihočeské muzeum 21.
- Moucha, V. 1961a:* Nálezy únětické kultury na Lovosicku. *Fonles Archaeologici Pragenses* 4. Prague.
- Moucha, V. 1954b:* Rozbor únětického pohřebiště v Polepech u Kolína. *Archeologické rozhledy* 6, 502- 536.
- Moucha, V. 1961b:* Lokální vývoj únětické kultury v Čechách. *Památky archeologické* 52/1, 159-165.
- Moucha, V. 1980:* Sto let od první publikace pohřebiště v Úněticích. *Muzeum současnosti* 3, 113-128.
- Moucha, V. 1987:* Zajímavý nález z únětického pohřebiště v Polepech u Kolína. *Archeologické rozhledy* 39, 121- 128.
- Moucha, V. – Pleinerová, I. 1966:* Únětické pohřebiště v Liběšovicích u Podbořan. *Archeologické rozhledy* 11, 515-540.
- Němcová, A. 2007:* Pohřebiště starší doby bronzové z lokality Brandýs nad Labem. Průmyslová ulice. Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 16, 41-60.
- Neustupný, J. 1941:* Pohřbívání žehem v pravěku Čech a Moravy. Praha.
- Neustupný, E. a kol 2008:* Archeologie pravěkých Čech 4 - Eneolit. Praha.
- Niblett, R. 1999:* The excavation of a Ceremonial site at Folly Lane, Verulamium. London: Britannia Monograph Series No. 14/Society for the Promotion of Roman Studies.
- Novák, M. 2010:* Jaký pán, takový hrob? – Doklady sociální stratifikace na pohřebištích východočeské skupiny kultury lužických popelnicových polí. In: Furmánek, V. - Miroššayová, E. (ed.), *Popelnicové polia a doba halštatská. Zborník referátov z X. mezinárodnej konferencie Košice 2008.* Nitra, 249 - 269.
- Novák, M. 2014:* Anabáze jednoho lužického hrobu z Třebešova. *Archeologie východních Čech. Supplementum 1. Sborník k počtě Jiřího Kalfersta.* Hradec Králové.
- Oestigaard, T. 2004:* Death and Ambivalent Materiality – Human Flesh as Culture and Cosmology. In Oestigaard, T., Anfinset, N. & Saetersdal, T. (eds.). *Combining the Past and the Present: Archaeological perspectives on society: 23-30.* BAR International Series 1210. Oxford.
- Pavů, I. – Zápotocká, M. 2007:* Archeologie pravěkých Čech 3. Praha. Archeologický ústav.
- Pettitt, P. 2011:* The Paleolithic origins of human burial. London – New York: Routledge.
- Pečenka, A. 1889:* Předhistorické památky v Boleslavsku. *Památky archeologické* 14, 507-581.
- Pettit, P. 2011:* The Paleolithic Origins of Human Burial. London and New York: Routledge.
- Píč, J. L. 1891:* Hroby se skrčenými kostrami. *Památky archeologické* 15, 407.
- Píč, J. L. 1896- 1897:* Mohyly Bechyňské I. Mohyly v Hemerách, Mohyly „u Sovy“. *Památky archeologické* 17.
- Píč, J. L. 1898- 1899:* Mohyly Bechyňské II. Mohyly v lese „Atlase“ u Řepce. *Památky archeologické* 18, 90.
- Píč, J. L. 1900:* Starožitnosti země České ½. Pokolení kamenných mohyl. Praha.
- Píč, J. L. 1909:* Starožitnosti země České III/1. Čechy za doby knížecí. Praha.
- Pleinerová, I. 1959:* Otázka skupinových pohřebišť v únětické kultuře, *Archeologické rozhledy* 11, 379-408.

- Pleinerová, I. 1960: Únětické pohřebiště a osada v Blšnech u Loun. Památky archeologické 51/2, 488-525.*
- Pleinerová, I. 1962: Únětické pohřebiště v Postoloprtech. Archeologické rozhledy 14, 3-10, 33-35.*
- Pleinerová, I. 1966: Únětická kultura v oblasti Krušných hor a jejím susedství. Památky archeologické, 57/2, 339-456.*
- Pleiner, R. – Rybová, A., a kol. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.*
- Pleiner, R. – Hrala, J. (red.) 1986: Archaeology in Bohemia 1981- 1985. Praha.*
- Plesl, E. 1954a: K osídlení severozápadních Čech ve střední době bronzové. Památky archeologické 45. 225-240.*
- Plesl, E. 1954b: Únětické nálezy v Blšanech u Loun. Archeologické rozhledy 6, 739- 744, 760- 762.*
- Plesl, E. 1959: Nálezy únětické kultury na mohylníku v Mladé Boleslavi- Čejetičkách. Památky archeologické 50, 34-55.*
- Plesl, E. 1963a: Mohylová pohřebiště z doby bronzové v katastru Mladé Boleslavi. Archeologické rozhledy 15, 143-146, 183-184.*
- Plesl, E. 1963b: Únětická mohyly na pohřebišti v Mladé Boleslavi- Čejetičkách v poloze Choboty III. Archeologické rozhledy 15, 415-423, 454-455.*
- Plesl, E. – Hrala, J. (red.) 1987: Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Praha.*
- Plesl, E. - Beck, C. W. 1993: Die Funde der Únětice-Kultur der älteren Bronzezeit mit Bernsteinperlen auf den Gräberfeldern Čejetičky "Choboty I und III" bei Mladá Boleslav (Böhmen). Plesl, Evžen -Beck, Curt W. Amber in Archaeology. s. 153-163.*
- Podborský, V. 1988: K problémům pohřebního ritu a druhotného otevírání hrobů lidu únětické kultury. In: Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové, Materiály z pracovního setkání Brno, pavilon Anthropos 24. - 25. 10. 1988. Brno, 71-90.*
- Podborský, V. a kol. 1993: Pravěké dějiny Moravy. Vlastivěda moravská. Země a lid, nová řada, svazek 5. Brno.*
- Podborský, V. 1994: Náboženství našich prapředků. Masarykova univerzita, Brno.*
- Podborský, V. 1997: Dějiny pravěku a rané doby dějinné. Brno.*
- Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.*
- Prokeš, L. 2007: Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu (ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami). Brno.*
- Rataj, J. 1954a: Únětické vyzděné hrobky v Brodcích nad Jizerou. Zpráva o komplexním výzkumu. Památky archeologické 45, 305-319.*
- Rataj, J. 1954b: Konstrukce únětických hrobek v Brodcích nad Jizerou. Archeologické rozhledy 6, 154- 158, 175- 176.*
- Rebay-Salisbury, K. 2010: "Cremations: Fragmented Bodies in the Bronze and Iron Ages," in K. Rebay, M. L. S. Sørensen, and J. Hughes (eds) *Body Parts and Bodies Whole: Changing Relations and Meanings*. 64-71. Oxford: Oxbow.*
- Rulf, J. 1997: Problematika pohřbů na sídlištích v českomoravském pravěku, Študijné zvesti 32, 115-124.*
- Rybová, A. – Šaldová, V. 1958: O pohřebním ritu milavečské kultury v západních Čechách. Památky archeologické 49, 348-409.*
- Ryzner, Č. 1878-1881: Řadové hroby blíže Únětic. Památky archeologické 11, 289- 353.*
- Sankot, P. - Vojtěchovská, I. 2002: Záchranný archeologický výzkum v Úněticích v roce 1999. Archeologie ve středních Čechách 6/1, 191-201.*
- Schránil, J. 1921: Studie o vzniku kultury bronzové v Čechách. Praha.*

- Schránil, J. 1928: Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin und Leipzig.*
- Sklenář, K. 1974: Památky pravěku na území ČSSR: od lovců mamutů ke státu Přemyslovců. Praha.*
- Sklenář, K. 1993: Archeologické památky. Čechy, Morava, Slezsko. Opava.*
- Sklenář, K. 2006: Počátky výzkumu lužického žárového pohřebiště u Kunětic. Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka.*
- Sklenář, M. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.*
- Smejtek, L. 1998: Kněžves a Kněžívka (okr. Praha-západ) - záchranné výzkumy polykulturních lokalit. Archeologické výzkumy v Čechách 1998. Sborník referátů z informačního kolokvia.*
- Smejtek, L. 2001a: Únětické pohřebiště a sídliště v Kněževsi u Prahy. Archeologie ve středních Čechách 5/1, 209-278.*
- Smejtek, L. 2001b: Kněžves u Prahy. Záchranný archeologický výzkum polykulturní lokality v r. 1998. Sborník Muzea středního Posázaví v Ratajích nad Sázavou a Archeologické společnosti při Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni / uspořádali Miroslav Kovář, Radek Novák Praha 1, 9-11.*
- Smolík, J. 1878: O mohylách zejména Ejpovických, Památky archeologické 11, 49-60.*
- Smolík, J. 1879: Mohyly u Milaveč (okr. domažlický). Památky archeologické 11, 141- 124.*
- Smolík, J. 1882: Mohyly v Čechách a jejich obsah IV. Mohyly u Milaveč. Památky archeologické 12, 162-166.*
- Smolík, J. 1884: Mohyly v Čechách a jejich obsah VIII. Mohyla blíž Milaveč. Památky archeologické 12, 385-390.*
- Smrž, Z. 1975: Knovízský mohylník v Levousích (Křešín, okr. Litoměřice). Archeologické rozhledy 33, 327- 385.*
- Sørensen, M. L. S. - K. Rebay. 2008. "From substantial bodies to the substance of bodies: analysis of the transition from inhumation to cremation during the Middle Bronze Age in Central Europe," in D. Borić and J. Robb (eds) *Past Bodies. Body-Centred Research in Archaeology*. 59-68. Oxford: Oxbow.*
- Soudský, B. 1953: Únětická osada v Postoloprtech. Archeologické rozhledy 5, 308-318.*
- Stuchlík, S. 1987: Únětické pohřebiště v Mušově, Studie archeologického ústavu ČSAV v Brně XIV/2, Praha.*
- Stuchlík, S. 1990: Die sekundären Eingriffe in den Gräbern der Úněticer Kultur. Anthropologie 28, 159-167.*
- Stuchlíková, J. 1990. Otázky pohřebního ritu moravské věteřovské skupiny, in: Nekuda, V., Unger, J. Čížmář, M. (Eds.), *Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně - Archeologický ústav Československé akademie věd v Brně, Brno, pp. 146-157.**
- Stuchlíková, J. – Šmíd, M. 1990: Objekt únětické kultury ze Slatinek, PA LXXXI/1, 17-27.*
- Svoboda, J. 2003: Paleolit a mezolit: Pohřební ritus. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. Modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných" oborů 19. Nadace Universitas Masarykiana. Brno. 60-61.*
- Šaldová, V. 1954: Žárové pohřebiště z konce doby bronzové v Nynicích. Archeologické rozhledy 6, 442-456.*
- Šaldová, V. 1965: Západní Čechy v pozdní době bronzové. Pohřebiště Nynice I. Památky archeologické 56, 1-96.*

- Šaldová, V 1971: Pozdně halštatské ploché hroby v západních Čechách a jejich vztah k současným mohylám, Památky archeologické 62, 68.
- Šaldová, V. (ed.) 1988: F. X. Franc, Štáhlauer Ausgrabungen 1890, Přehled nalezišť v oblasti Mže, Radbuzy, Úhlavy a Klabavy 1906. Praha: Archeologický ústav ČSAV.
- Šmejda, L. 2003: Zpráva o archeologickém výzkumu lokality Štáhlavy-Hájek v roce 2002. In: Sborník Muzea středního Posázaví v Ratajích nad Sázavou a Archeologické společnosti Západočeské univerzity v Plzni II. Praha: Unicornis, 33-36.
- Šmejda, L. 2011: Burial mounds in Westbohemian, The current state of reserch. In: E. Borgna et S. Müller-Celka (eds.), Ancestral Landscapes.TMO 58, Maison de l' Orient et de la Méditerranée. Lyon, 119-127.
- Šmíd, M. 2012: Kostrové a žárové pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, střední Morava - Birituelles Gräberfeld der Kultur mit Linearkeramik in Kralice na Hané. Pravěk - Supplementum 25. Brno: Ústav archeologické památkové péče Brno, v.v.i.
- Švejcar, O. 2012: Prostorové vlastnosti pohřebišť únětické kultury. In: P. Křišťuf (eds.), Konstruování minulosti. Sborník ze 3. ročníku studentské konference katedry archeologie a katedry archeologie fakulty filozofické ZČU v Plzni. Plzeň.
- Trefný, M. – Jiráň, L. a kol 2012: Lužické pohřebiště v Chodounech u Roudnice nad Labem. Praha.
- Vencl, S. (ed.) – Fridrich, Jan 2007: Paleolit a mezolit. Archeologie pravěkých Čech 2. Praha.
- Vokolek, V. 1960: Nové nálezy v Kuněticích. Archeologické rozhledy 12, 171- 176.
- Vokolek, V. 1966: Pohřebiště a sídliště lidu popelnicových polí v Třebešově. Hradec Králové.
- Vokolek, V. 1992: Slezskoplatěnické pohřebiště v Kuněticích. Východočeský sborník historický Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích 2, 1-32.
- Vokolek, V. 1993: Počátky osídlení východních Čech. Hradec Králové.
- Vokolek, V. 1999: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Ostroměři. Hradec Králové.
- Vokolek, V. 2003: Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Ostböhmen I. Fontes Acrhaeologici Pragenses 27. Pragae. 118- 122.
- Vokolek, V. – Rataj, J. 1964: Lužický mohylník v Jeřicích. Archeologické rozhledy 16, 20- 27.
- Völker, O. – Hora, K. 1939: Anatomie člověka. Díl II. Nauka o kostech. Brno.
- Talow, S. 2013: Belief and the Archaeology of Death. The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial.
- Trigger, B. G. – Sturtevant, W. C. (Eds.) 1978: Handbook of North American Indians. Vol. 15, Northeast Washington.
- Williams, H. 2004: Death warmed up: The agency of bodies and bones in early Anglo-Saxon cremation rites. Journal of materiál culture.
- Zápotocká, M. 1998: Bestattungsritus dea bšohmischen Neolithikums (5500-4200 B. C.) Gräber und Gräberfelder der Kultur mit Linear-. Stichband – und Lengyel. Kramik. Praha.

Internetové zdroje

http://www.virtualniarcheologie.cz/archive_files/Virtualni_vystavy/Steza_Markomanu/pohrbivani_a_kult/1_pohreb.jpg

http://cestovani.idnes.cz/foto.aspx?r=kolem-sveta&c=A120220_160625_igsvet_tom&foto=TOM4155a8_Kathmandu_1.jpg

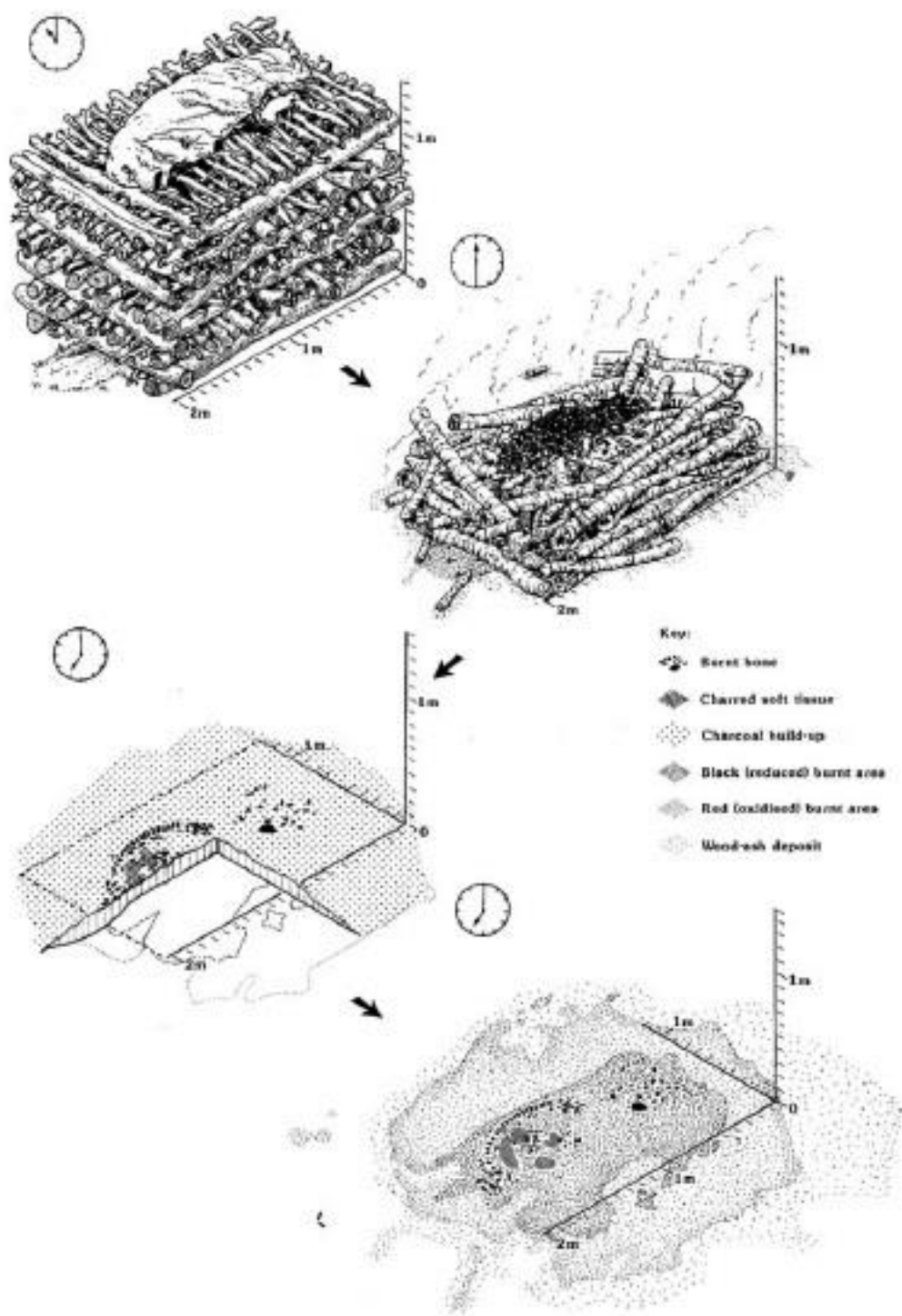
8. Resumé

This Bachelor thesis collects information about cremation in the Bronze Age. It utilizes archaeological and anthropological sources from the Czech republic and abroad. This thesis outlines the cremation issue in this period, when the cremation was the most frequent in the history.

Regarding cremation we can trace back the change of the religious attitudes and close continuity to myths, religion and belief in the afterlife. It was only the fire which was supposed to set the soul free from the body. Certain continuity reflected in the Solar Cult and also in fear in the fear of the dead. The definitive interpretation, why did people do this, and the explanation of their rituals are unclear now.

9. Přílohy

Obr. 1. Schéma znázorňující hořící hranici podle Jackie McKinley (Williams 2004)

Obr. 2. Tabulka podle J. Chochola (Dokládá 1999)

Stupeň spálení	Zabarvení kosterních částí	Poznámka	Stupeň žáru (teplota spalování)
I. nedokonalý	žlutobílé hnědošedé	vhled téměř jako nespálená čerstvá kost první svraštění (asi o 1%) ztrátou vody (až do teploty 300 °C) poté až do 750 °C žádné zmenšení	do 200 °C kolem 250 °C
II. zčásti nedokonalý	hnědé tmavohnědé černé	nedokonalé spálení resp. zuhelnatění organické kostní substance	kolem 300 °C kolem 400 °C
III. dokonalý	šedé modrošedé (mléčně světlošedé)	vnitřní plocha kompakty v některých případech ještě černá	kolem 550 °C
IV. dokonalý až křídovitý	mléčně bílá matně křídovitá	křídovitý povrch kost málo odolná od 750 °C silnější zmenšování (svrašťování) kosti	od 650 °C do 700 °C
V. křídovitý	sytě bílá bílá i na lomu	hladký povrch postupně tvrdá a křehká vznik parabolicky probíhajících puklin maximální zmenšení (svraštění) v průměru o 10-20%	do 800 °C od 750 °C nad 800 °C

Obr. 3. Ukázka dnešní kremace z kláštera Pathupatinath, v Nepálu
(http://cestovani.idnes.cz/foto.aspx?r=kolemsveta&c=A120220_160625_igsvet_tom&foto=TO M4155a8_Kathmandu_1.jpg 13. 4. 2015)

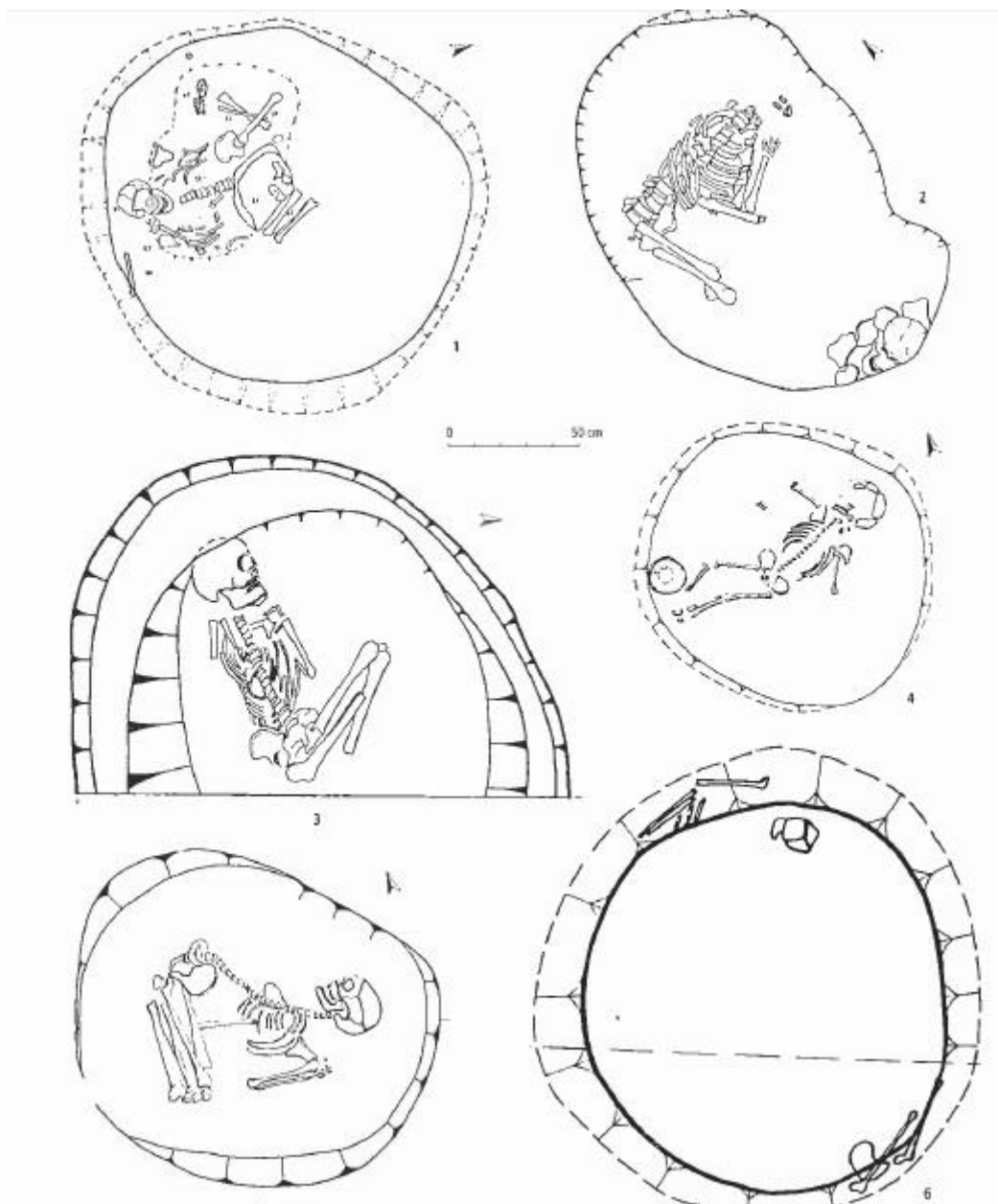
Obr. 4. Březno u Loun, Hrob jedince bez dolních končetin nazvaný Lil (Pleinerová 1966)

Obr. 5. Ilustrační kresba popelnice se spálenými ostatky a milodary

Obr. 6. Pohřby v sídlištních jamách (lužická 1, 2, 6; knovízská 3, 4, 5 kultura; Koutecký 1990)

Obr. 7. Konstrukce mohyl v Nynicích (Šaldová 1954)

